

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

Kristjan Ots

Meediavabaduse reguleerimine – allikakaitse ja vastulause õigus

Magistritöö

Juhendaja: Halliki Harro-Loit dr (poliitikateadused)

Tartu 2009

Sisukord

Sissejuhatus	3
Meetodid ja teoreetilised lähtekohad.....	4
Regulatsiooni vaatenurk	5
Ajakirjandusvabadus ja põhiõigused.....	7
Ajakirjandusvabadus ja privileegid	9
Avalik huvi kui avaldamise õigustus	16
Diskussioon – vastutustundliku meedia tagamise tingimused	17
Meedia võim ja allikavõim.....	21
Lõppsõna	26
Abstract	28
Kasutatud kirjandus	30
Ajakirjandusvabadus ja allikakaitse, Juridica, 2005, nr.8, lk.571-583.....	32
Üksikisiku seisund meedia suhtes ning vastulause esitamise õigus, Juridica, 2008, nr.2, lk.102-118	35

Sissejuhatus

Ajakirjandus- ja tänapäeval pigem kommunikatsiooniõigus, on interdistsiplinaarne valdkond. Ühelt poolt on tegemist õigusharuga, kuhu kuuluvad selles valdkonnas kehtivad õigusnormid – teisalt, et uurida nende normide kujunemist, kehtestamist ja toimimist ühiskonnas, selleks on vaja arvesse võtta riigi meediapoliitikat, ajakirjandusturgu ja – mis kõige olulisem – avaliku kommunikatsiooni ja ajakirjanduse konventsioone, mis mõjutavad nii seadusloomet, kui ka seaduste tõlgendamist ja rakendamist.

Väitekiri tegeleb seega küsimustega, mis jäävad õiguse ja ajakirjanduse, ajakirjandusteooria ja õigusteaduse vahele. Töö autor leiab, et seda halli ala on Eestis liiga vähe uuritud just interdistsiplinaarsena. Küll on tegeletud õigusteaduse poolelt mõnede informatsiooni- ja meediaõiguse küsimustega. Ilmunud on rida artikleid väljendusvabadust ja informatsioonivabadust puudutavatel teemadel ning hiljuti ka raamat „Informatsioon ja õigus“. Valdavalt on need õigusteaduslikud käsitlused keskendunud kehtiva õiguse probleemidele ega sisalda endas ajakirjandusuuringute vaatenurka. Halliki Harro-Loit on uurinud ajakirjanduse õigusliku regulatsiooni küsimusi ajakirjanduspraktika ja eneseregulatsiooni vaatepunktist, sidudes oma töödes ajakirjandus- ja kommunikatsiooniuringute taustateadmisi meediaõiguse mineviku, oleviku ja tulevikuga.¹ Ajakirjandusuuringutes on klassikaliselt tegeldud ühelt poolt meedia struktuurse olukorra² ja teiselt poolt ajakirjanduseetika ja –kutse küsimustega.³ Eestis on kujunemisyrgus mõisteline ja teoreetiline raamistik, mis võimaldaks lahendada meedia ja õiguse ühiseid küsimusi. Meediaregulatsiooni teooria edasiarendamisel väärriks senisest rohkem tähelepanu ajakirjanduse ametireeglite ja õigusnormide võrdlev uurimine ja ühtse mõistelise raamistiku loomine, mis võimaldaks tuua õigusteadusliku kriitika kommunikatsiooniuringute alale. Selleks on vaja eelkõige „tõlkida“ ühiskonna- ja ajakirjandusteooria keelt õigusteaduse keelde ja vastupidi, seostada olemasolevaid mõisteid ja osutada sellele, mis on puudu.

See puuduolev ei ole kindlasti „ajakirjandusseadus“, millest aeg-ajalt Eesti avalikkuse ette kerkivates teemalainetes⁴ on kujunenud omaette diskursus – ohumärk vabale sõnale riigiametnike ja poliitikute poolt. Küll on jätkuvalt küsimus selles, kuidas luua tingimused vastutustundliku meedia toimimiseks. Selles on oma roll riigi kolmel ja meedia „neljandal võimul“, aga eelkõige meedia enesepeegeldusel, mis avaldub eneseregulatsiooni, meediakriitika ja ajakirjandusuuringute kaudu. Käesolev magistritöö peaks aitama luua tingimusi, et viia see enesepeegeldus suhtesse kehtiva õigusega ning aidata kaasa lihtsustatud vastanduse – riik vs meedia – lahti harutamisele. Töös otsitakse viise, kuidas meedia ja õiguse vaatenurki selles küsimuses ühendada.

¹ Harro, Halliki, Ajakirjanduse õiguslik regulatsioon Eestis aastail 1918-1940 ja 1990-1993. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1994. Harro, Halliki, Ajakirjandusvabadusest kommunikatsioonivabaduse poole. Võrdlev ülevaade erinevate maade ajakirjandustavade. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 1996. Harro, Halliki, The Role of Audience in the Present-day Media Situation. The Case of Estonia. CSCE and Information. Proceedings of a Seminar of Experts. Tampere, April 24-27, 1992.

² Vihalemm, Peeter & Marju Lauristin (2004). Eesti ühiskonna ja meedia muutumine 1965-2004. Vihalemm, Peeter (Toim.). Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004 (1 - 22). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

³ Hoyer, S.; Lauk, E. (2003). The Paradoxes of the Journalistic Profession: An Historical Perspective. Nordicom Review, 24(2), 3 - 18. Lauk, Epp. (2009). Reflections on changing patterns of journalism in the new EU countries. Journalism Studies, 10(1), 69 - 84.

⁴ Vt Harro-Loit, Halliki, Paimre, Marianne – Akadeemia 1/2008, lk 82 jj. Ajakirjanduslikud teemalained – kas ka muudatuste katalüsaatorid?

Magistritöö koosneb kahest avaldatud teadusartiklist, mis käsitlevad kahte meediaregulatsiooni instrumenti – allikakaitse õigust ja vastulause esitamise õigust. Nimetatud regulatsioonivahendite nimi ütleb, on tegemist õigustega. Seega tuleks küsida, kellele need õigused kuuluvad, millised on neile vastavad kohustused ja vastutus, kes teostab järelevalvet nende õiguste täitmise üle jne. Siiski ei ole need päris õiged küsimused, kuna tegemist ei ole otseselt õigustega. Mis puudutab Eesti kirjutavat pressit, siis allikakaitse ei ole üldse seadusega tagatud, vastulause avaldamise kohustust tagavad kaudselt vaid kahju hüvitamise sätted võlaõigusseaduses ja isikuandmete kaitse reeglid, mis ei ole mõeldud ajakirjanduse reguleerimiseks.

Allikakaitse ja vastulause õigus on mõlemad üldtunnustatud ajakirjanduse ametitegevuse reeglid, mille täitmist eneseregulatsioon eeldab. Õigusliku kohustuse puudumine või ebamäärasus tekitab tunnustusväärseuse probleemi mitte ainult riigivõimu poolt vaadates (kas leppida ajakirjaniku keeldumisega usaldusallika väljaandmisest), vaid ka meediavõimu poolelt (milleks anda vastulauseks sõna väljaannet süüdistavale isikule, kui vastulause avaldamata jätmise väljaandele mingeid ebameeldivusi kaasa ei too). Riigi abstraktne tunnustus ajakirjanduseetikale ei pruugi rakenduda, kui selleks puuduvad piisavad õiguslikud tagatised. Meediaorganisatsioonide jaoks tähendab ajakirjanduse ametireeglite täitmine kommertshuvi piiramist ühiskonna huvides. Üldiselt võib täheldada, et kui puuduvad meedia võimu tasakaalustavad mehhanismid, siis kipub eneseregulatsioon muutuma võimu õigustamise vahendiks.⁵

Meetodid ja teoreetilised lähtekohad

Interdistsiplinaarses käsitluses meediaregulatsioonist on põhiohk normide (siduvad ja soovituslikud dokumendid, seadused, kohtuotsused, eneseregulatsiooni reeglid) ja neid sisaldavate dokumentide analüüsil ning nende sotsiaalse tähenduse avamisel teoreetilises ja ajakirjandusuuringute tulemuste kontekstis. Sellest lähtuvalt rakendatakse töös peamiselt teoreetilist analüüsi, dokumendianalüüsi ja õigusteaduse meetodeid.

Dokumendianalüüsi kasutatakse töös meediaregulatsiooni normatiivsete aluste selgitamiseks. Dokumendianalüüs annab vastused artiklites tõstatatud küsimustele, kuidas vastulause ja allikakaitse rakendamisega seotud kohustused ja soovitused on väljendatud rahvusvaheliste organisatsioonide, siseriiklikul ja eneseregulatsiooni tasandil antud dokumentides ning milline on nende omavaheline seos.

Õigusnorme käsitletakse lähtuvalt õigusteaduse meetoditest. Muu hulgas on töös rakendatud loogilisi meetodeid, subsumtsioonimudelit, lünga ületamise viise ja tõlgendamisevõtteid.⁶ Lähtuvalt uurimisest vääriks eraldi esile toomist põhiõigusdogmaatilised lähtekohad nagu põhiõiguste- ja vabaduste kataloog, võrdsus- ja vabadusõigused, proportsionaalsuse test, kollisioon ja kaalumine.⁷

⁵ Lauk, Epp. Suukorvi hirm. Eesti Päevaleht, 30.juuni 2005.

⁶ Muude allikate hulgas vt Luts, Marju. Lünga vastu tõlgendamise või analoogiaga. *Juridica*, 7, 1996, lk. 348-352; Aarnio, Aulis. Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn, 1996, lk. 56-85. Luts, Marju. Õigusnormide tõlgendamise meetoditest ja teooriast. *Juridica*, 3, 1998, lk 111-115.

⁷ Vt Alexy, Robert. Kollisioon ja kaalumine kui põhiõiguste dogmaatika põhiprobleemid. - *Juridica*, I, 2001, lk 5 - 13. Alexy, Robert. Põhiõigused Eesti põhiseaduses. - *Juridica* eriväljaanne (2001).

Euroopa meediaõiguse mõistete ja probleemide avamisel tugineb töö Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) ideoloogial, mis on väljendatud kohtuotsustes Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIPKK) artikkel 10 (väljendusvabadus) rakendamisel, aga ka kohtupraktika *ratio*'t kokkuvõtvides EN soovitustes. Meediaõigusega tegelevad autorid, kellele töös peamiselt tuginetakse, on Dirk Voorhoof Ghenti ülikoolist, Eric Barendt Londoni University College'ist ning Helen Fenwick ja Gavin Phillipson on samuti Inglismaalt, vastavalt Hulli ja Durhami ülikoolidest.

Massikommunikatsiooni uuringute alal on peamine allikas Denis McQuail, kes on sünteesinud normatiivseid lähenemisi massikommunikatsioonile ja visandanud meedia aruandekohustuse mudeli, mille taustal on võimalik hinnata vastutustundliku meedia tagamise tingimusi muutivas paradigmas. Vastulause kommunikatiivne tähendus ja koht ajakirjandusorganisatsioonis on seostatud Barbara J. Shoemakeri käsitlusega väravavahiteooriast. Nii teemalt kui käsitluselt väga tänuväärne materjal on Sigrid Sõerunurga bakalaureusetöö, mis diskursuseanalüüsi ja kontentanalüüsi meetodite abil näitab, kuidas identifitseerimata poliitilised allikad ajakirjanduse kaudu avalikkust mõjutavad (Sõerunurk 2005). Fookusgrupil ja süvaintervjuudel põhineva uuringu tulemusi kasutatakse magistritöös avalikkuse huvi (ehk kehtiva õigusmõistena „avalikkuse huvi“) sotsiaalse tähenduse avamisel (Morrison & Svennevig 2007).

Järgnevalt tuleb anda teoreetiline ülevaade magistritöö lähtekohtadest, põhimõistetest, probleemidest ja ideoloogiast. See on esitatud neljas osas – regulatsiooni vaatenurk, ajakirjandusvabadus ja privileegid, avalik huvi kui avaldamise õigustus ja vastutustundliku ajakirjanduse tingimused.

Regulatsiooni vaatenurk

Nagu juba sissejuhatuses mainitud, ühendab magistritöö artikleid eesmärk „luua silda“ õigusteaduse ja ajakirjandusuuringute vahele, seostada ajakirjanduse eneseregulatsiooni reegleid ja õigusnorme, tõlkida kommunikatiivse tegevuse keelt õigusnormide keelde ja vastupidi. Selline lähenemine väljendub vastulause esitamise õiguse struktuurse tähenduse avamisel läbi väravavahi teooria, samuti identifitseerimata allikate kasutamise seotud ohtude sisustamises lähtuvalt ajakirjandusuuringu tulemustest, mis käsitleb välisministri tagandamisega päädinud ajakirjanduslikku teemalainet.

Meediaregulatsiooni käsitlemisel on oluline vahetegu faktilisuse ja kehtivuse vahel ning nende omavaheline suhe. Normidele on omane kehtivus, mis faktidel puudub ja sellest tulenevalt on küsimused erinevad – faktiküsimus „kuidas asjad on“ erineb normidele iseloomulikust „kuidas asjad peavad olema“. Faktid ei lähe iseenesest normideks üle, normi kehtivus eeldab kehtestamist, mis on võimuakt. Jürgen Habermas käsitleb oma teoses „Faktide ja normide vahel“ õigusriigi ja demokraatia vastasmõju läbi kommunikatiivse ja administratiivse võimu vahekorra. Kommunikatiivne võim toimib avaliku arvamuse- ja tahtekujunduse kaudu ja õigus on selle institutsionaalne väljendus, samas kui administratiivne võim loob kanalid kommunikatiivse võimu avaldamiseks. Õigusele on omane normatiivsus ja võimule instrumentaalsus. (Habermas 1996: 482-483). Kommunikatiivne võim, mis avaldub läbi avaliku arutelu, ei mõjuta süsteemi otse: "Ehkki see võim lähtub autonoomsetest avalikest sfääridest, peab ta kujunema demokraatlike arvamuse- ja tahtekujunduse institutsioonide otsusteks, kuna vastutus suurte otsuste eest nõuab selget institutsionaalset aruandekohustust. Kommunikatiivne võim rakendub sellisel kujul nagu

piiramisrõngas." (Habermas 1997: 59). Habermas räägib diskursiivse võimu avaldumisest seadusloome protsessis, kuid sarnast avaliku arutelu institutsionaliseerumise protsessi võib konstrueerida ka mudelis, kus administratiivne võim ei ole mitte riigivõim, vaid ajakirjandusorganisatsioon. Kommunikatiivne võim avaldub sel juhul avalikus arutelus, mis leiab aset meedia vahendusel, aga ka meedia kriitilises enesepeegelduses. Küsimus on selles, kas analoog kehtib ja meedia süsteemina allub ka ise diskursiivsele loogikale, mida Habermas nimetab arutlevaks demokraatiaks.

Laiendades Habermasi poliitikamudelit meediaregulatsioonile, võib küsida võimusuhte, normide ja institutsioonide kohta tema enda tegevuses. Avalikku sfääri kuuluvad ajakirjanduse ülesanded, mitte aga turul eraõiguslikel alustel ajakirjandusväljaanded toimivad väljaanded ise. Kui meedia on nagu riik riigis, siis kas ka tema puhul saab rääkida arutlevast poliitikast? Millised on massimeedia institutsionaalsed raamid, mis piiravad tema võimukasutust välimiselt ja seesmiselt ning loovad tingimused kommunikatiivse võimu avaldumiseks? Rääkides meedia eneseregulatsioonist, siis kuivõrd on üldse tegemist arusaamisele suunatud kommunikatiivse tegevusega, või toimib meedia oma tegevuspõhimõtete valikul pigem strateegiliselt? Need on kõik meediapoliitilised küsimused, millele alljärgnevas diskussioonis tähelepanu pöörame. Meediaregulatsiooni käsitlemisel ei saa piirduda ratsionaalse avalikkuse ja arutleva demokraatia ideaalidega, mis osutavad sellele, milline peaks olema ajakirjanduse roll demokraatliku avalikkuse kujunemisel, kuid ei ütle suurt midagi normide kohta, mida ajakirjandus oma tegevuses järgib ja millistel kaalutlustel, millised on mõjutused jne. Selleks on vajalik kriitiline lähenemine, mis raamistab erinevad viisid, kuidas võim ühiskonnas toimib ja meedia abil. avalikkust mõjutab. Erinevusi idee ja valitseva tegelikkuse vahel on Habermas ise põhjalikult kirjeldand „Avalikkuse struktuurimuutuses“. „Avalikkuse idee /.../, mis kunagi tähendas valitsuse mõistuspärastamist eraisikute avaliku arutelu meediumis, on nüüd teostatav veel üksnes sotsiaalse ja poliitilise võimukasutuse mõistuspärastamisena – organiseeritud erahuvide pluralismi tingimustes küll piiratud kujul – rivaalitsevate organisatsioonide vastastikuse kontrolli läbi, mis nii oma seesmiselt ülesehituselt kui ka suhtluses riigi ja üksteisega on ise omakorda allutatud avalikkusele“ (Habermas 2001: 272). Käsitledes reklaami, suhtekorralduse ja avalikkussuhete tungimist ajakirjandusse ja sellega kaasnenud avalikkuse sfääri muutust, eristab Habermas avaliku arvamuse mõistes publitsiteeti (seda on peetud ajakirjanduse ülesandeks) ja *publicity*'t (seda teeb suhtekorraldus): „Publitsiteet tähendas kunagi poliitilise isandavõimu paljastamist avaliku arutelu ees; *publicity* tähendab mitte millekski kohustavaid heatahtlikke reaktsioone.“ /.../ Suhtekorraldus segab uudise ja kuulutuse kokku: reklaam ei tohi enam olla äratuntav erahuvi esitusena. Ta annab oma objektile autoriteedi avaliku huvi objektina, mille kohta – nagu peab näima – kujundab arutlevate eraisikute publik vabalt oma arvamust. „Nõusoleku konstrueerimine [*engineering of consent*] on keskne ülesanne, sest alles niisuguses õhkkonnas õnnestub „publiku turunduslik mõjutamine, vihjamine või veenmine, et teatavat isikut, toodet, organisatsiooni või ideed tuleb aktsepteerida.“⁸ (Habermas viitab siin avalikkussuhete klassikule Edward L. Bernays'ile – *The Engineering of Consent*, toim E.L. Bernays, Oklahoma 1955). (Habermas 2001: 256-257, 381).

Edward S. Herman ja Noam Chomsky uurisid 1980-ndatel USA massimeedia mõjusid ja näitasid, kuidas propaganda toimib demokraatlikus süsteemis, kus meedia on erakätes ja formaalset tsensuuri ei ole. Propagandamudel koosneb 5 filtrist – 1) meediaettevõtete suurus, omandikontsentratsioon, omanike jõukus ja kasumile orienteeritus; 2) reklaam kui kaasaegse massimeedia põhiline rahaallikas, 3) ajakirjandusliku allika võim, täpsemalt meedia sõltuvus

⁸ Tsitaat Ch. S. Steinbergi raamatust *The Mass Communicators*.

informatsioonist, mis saadakse riigi- ja majandusvõimult ning võimude poolt rahastatud ja tunnustatud asjatundjatelt või esindajatelt; 4) „flak“ kui meedia distsiplineerimise vahend ja 5) antikommunism, mis tähistab ideoloogilist põhivaenlast.⁹ (Herman & Chomsky 1988: 10-31).

Propagandamudel esindab kriitilise poliitilise ökonoomia vaatenurka, mis esitab olulised, liberaalse meediapoliitika poolt tähelepanuta jäetud küsimused, heites seega valgust süsteemi pimedasse nurka. Turuliberaalne meediapoliitika eeldab, et riigipoolse regulatsiooni puudumine tagab suurima võimaliku vabaduse, kuid jätab seejuures küsimata, kellele see vabadus tagatakse, kas ajakirjanikele või väljaannete omanikele ja mis eriti oluline – millises seoses on meediaväljaannete piiramatut vabadust üksikisikute õiguste ja avaliku kommunikatsiooni huvidega. Propagandamudel teeb nähtavaks olukorra, kus meedia peamiseks regulaatoriks ei ole mitte seadused ega kohtupraktika, eneseregulatsioonist ja meediakriitikast rääkimata, vaid meediaturg, kus valitseb mitte „neljas võim“ oma tavapärasest tähendusest, vaid omanike ja rahastajate võim, huvigruppide ja informatsiooniallikate võim. Eestis on täheldatud ajakirjanduse enesetsensuuri meediaäri ja omanikega seotud küsimustes, mis viitab kaalutlusele: „ära hammusta kätt, mis sind toidab.“ 2004. aastal avaldatud Ida-Euroopa riikide meediaturu ülevaate Eestit käsitlevas peatükis tsiteeritakse meediaärimees Margus Metsa: „Omanikud üldjuhul ei tsenseeri väljaannete poliitilisi ja majanduslikke seisukohti. Küll toimib omanike tsensuur siis, kui avalikkuse ja ajakirjanike tähelepanu alla satub meedia kui äri või nad ise.“ (Paju 2005: 29). Taivo Paju (toim.) Toodud tsitaat ei tee vahet otsese omanikutsensuuri ja kaudsete mõjude vahel, kuidas meediaturul valitsev olukord mõjutab ajakirjanduse tegevust ja avalikkuse ette jõudvat sisu. Otsesest omanikutsensuurist võiks aru saada nii, et väljaande omanik ütleks toimetusele ette, et lähtuda tuleb selle allika infost või et seda vastulauset ei avaldata. See tähendaks elementaarse toimetuse sõltumatuse puudumist. Kaudne mõju see-eest avaldub väga erinevate asjaolude kaudu, mis puudutavad ajakirjanike tööruutiini ja –tempot, formaate, tasustamist ja asjaolusid, mis tingivad enesetsensuuri (näiteks reklaamiandjate seatud tingimused). Võib eeldada, et eriti väiksel meediaturul valitsevad omandisuhted ja rahastamine mõjutavad ka ajakirjanike suhteid allikatega ning toimetuste suhtumist vastulausetesse. Nimetatud kaudsed mõjud ei ole otseselt käesoleva töö fookuses, kuid meediapoliitiliselt on tegemist küsimustega, mida esitamata ei ole võimalik üles ehitada toimivaid meediaregulatsiooni ja aruandekohustuse lahendusi.

Ajakirjandusvabadus ja põhiõigused

Ajakirjandusvabaduse koht Euroopa riikide konstitutsioonides on erinev. Näiteks Rootsis on pressivabadus põhiseaduse osana ajalooliselt kujunenud alates 18. sajandist.¹⁰ Saksamaa Liitvabariigi põhiseaduse § 5 lg 1 teine lause sätestab pressivabaduse ja uudisteedastuse vabaduse ringhäälingus. Saksa liidu konstitutsioonikohus on põhiseadust tõlgendades asunud seisukohale, et põhiseaduslik meediavabadus ei ole üksnes subjektiivne õigus, vaid ka objektiivne tagatis, mis kohustab seadusandjat avaliku kommunikatsioonivabaduse

⁹ Viimane filter on seotud vaenlasekujuga üldiselt, mitte ainult kommunismi ideoloogiaga. Selle üheks kaasaegseks vasteks on antiterrorism – 2002. aastal avaldatud raamatus kirjeldab Chomsky, kuidas ajakirjanik Marsilt peaks kajastama terrorismivastast sõda (Chomsky 2002).

¹⁰ Freedom of the Press Act. - Constitutional Documents of Sweden. Swedish Riksdag, 1975.

kindlustamiseks.¹¹ Erinevalt Rootsist ja Saksamaast, ei ole näiteks Austria, Soome, Norra ega Eesti põhiseaduses pressile eriseisundit ette nähtud.¹²

Eesti põhiseadus ei sätesta eraldi ajakirjandusvabadust ega näe ette ajakirjanduse eriseisundit massimeedias. Põhiseadus ei keela pressi reguleerida, nagu mistahes muud massimeediat, kuid see saab toimuda üksnes põhiseaduse raames. Informatsiooni- ja väljendusvabadus (PS § 44 lg 1, § 45) on vabadusõigused, mis tuleb tagada põhiõiguse subjektidele võrdselt (PS § 12) ja võimalikult vähese riigipoolse sekkumisega (PS § 11). Väljendusvabadus kuulub põhiseaduse alusel igapähele, mitte ajakirjandusväljaannete omanikele või ajakirjanduskutse esindajatele. Selle põhiõiguse diferentseerimine on lubatav kooskõlas piiranguklauslis ettenähtud legitiimsete eesmärkidega ning üksnes juhul, kui seda tingib demokraatlik vajalikkus. Arvestada tuleb ka riigi positiivset kohustust põhiõiguste tagamisel, sh üldise informatsiooniõiguse kindlustamisel. PS § 44 lõiget 1, mille kohaselt igapähel on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni, tuleb käsitleda väljendusvabadusega koosmõjus (need põhiõigused on kaetud EIPKK¹³ artikliga 10). Nimetatud põhiõigusest tuleneb mitte üksnes keeld avaliku informatsiooni levikut õigustamatult takistada, vaid ka riigi positiivne kohustus tagada meediaväljaannete mitmekesisus ning vajalikud eeldused informatsiooni levi, kvaliteedi ja igakülguse kindlustamiseks. Eriti puudutab see teavet, mille suhtes on avalik huvi. Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK) on väljendusvabaduse asjades lähtunud põhimõttest, et ajakirjandusel on mitte ainult õigus sellist teavet levitada, vaid üldsusel on õigus seda ka saada.¹⁴ Artikkel 10 kohaldamise põhimõtete hulgas on EIK nimetanud ajakirjanduse ülesannet levitada – kooskõlas tema ülesannete ja vastutusega (*obligations and responsibilities*) – informatsiooni ja ideid kõigis avaliku huvi küsimustes ja täita tähtsat „avalikkuse valvekoera“ rolli.¹⁵ Selline määratlus paistab toetavat ajakirjanduse eriseisundit võrreldes üksikisikute väljendusvabadusega, kuid tegelikkuses on EIK lähenenud ajakirjanduse eriseisundile instrumentaalselt, tagades seda põhimõtteliselt ainult seal, kus see on vajalik väljendusvabaduse tagamiseks ja avalikku huvi silmas pidades. Fenwick ja Phillipson on Inglise *Common Law* ja EIK praktikat võrreldes leidnud, et viimane vastab rohkem „varieeruva geomeetria“ [ehk õige suhte] mudelile (Fenwick & Phillipson 2006: 1114). Õige suhe tähendab siin seda, et ajakirjandusele tehtud erandeid hinnatakse alati selle järgi, kuidas need aitavad kaasa igapähe väljendusvabaduse ja auditooriumi huvide tagamisele. Selle küsimuse juurde tuleme hiljem tagasi.

EIK on pidanud oluliseks ajakirjanduse ülesannet levitada teavet ja ideid nii poliitilistes kui kõigis muudes avaliku huvi küsimustes, millest üldsusel on õigus teada.¹⁶ Eesti põhiseaduse valguses, mis eraldi ajakirjandusvabadust ette ei näe, saab EIK praktikas eraldi käsitletud ajakirjanduse väljendusvabadust mõista üksnes instrumentaalselt kui massimeedia võimu ja ülesandeid arvestavat kommunikatsioonivabaduse raamistikku, mitte kui institutsioonile

¹¹ BVerfGE 7, 198 (204f.); 57, 295 (319 f.). Study on Co-regulation measures in the Media Sector. Annex 4: Media Systems (Country Reports). Study for the European Commission, 2006. - Lk 155-156.
http://ec.europa.eu/avpolicy/docs/library/studies/coregul/coregul_annex_4_en.pdf

¹² Study on Co-regulation measures in the Media Sector. Annex 4: Media Systems (Country Reports). Study for the European Commission, 2006, Austria ja Soome. Norra Kuningriigi põhiseadus:
<http://www.stortinget.no/english/constitution.html>

¹³ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. Kättesaadav:
<http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=78154>

¹⁴ Vt Sunday Times v Ühendkuningriik, 26. aprill 1979, A nr 30 p 65; Lingens v Austria, 8. juuli 1986, A nr 103, p 42.

¹⁵ Jersild vs. Taani nr 15890/8, 23.11.1994 otsus, p 37; De Haes & Gijssels vs. Belgia, 24.02.1997 otsus, p 37; Thorgeir Thorgeirson vs. Island, 25.06.1992 otsus, p 63. Uuematest vt Selistö vs. Soome nr 56767/00, 16.11.2004 otsus, p 48.

¹⁶ Kohtuotsus 8. juulist 1986, Lingens v Austria. A nr 103, lk 26, pp 41, 42.

kuuluvat eristaatust. Teiselt poolt ei saa massimeedia väljaandeid regulatsiooni rakendamisel võrdsustada üksikisikuga, kuna see tooks kaasa tegeliku ebavõrdsuse, arvestades subjektide erinevust, või regulatsiooni ebaproportsionaalsuse – näiteks, kui õigus allikaid mitte avaldada laieneks kõigile.

Ajakirjandusvabadus ja privileegid

Eesti õiguskorras on vähemalt üks säte, mis teeb ajakirjandusele erandi üldiselt kehtivatest nõuetest, sidudes selle erandi rakendamise samas sisuliste tingimustega. Jutt on isikuandmete kaitse seadusest (IKS).

Isikuandmeid võib ilma andmesubjekti nõusolekuta **ajakirjanduslikul eesmärgil** töödelda ja avalikustada meedias, kui selleks **on ülekaalukas avalik huvi** ning see on **kooskõlas ajakirjanduseetika põhimõtetega**. Andmete avalikustamine ei tohi ülemääraselt kahjustada andmesubjekti õigusi.

(IKS § 11 lg 2)

Õiguskantsler on leidnud, et nimetatud erand ei laiene kohalikele lehtedele, mis on allutatud otsesele poliitilisele juhtimisele. Hinnates võlgnike nimekirjade avalikustamise seaduslikkust ajalehes "Rae Sõnumid", asus õiguskantsler seisukohale, et tegemist ei ole vaba ajakirjandusega. Seisukoha põhjendustes märgitakse, et kohaliku omavalitsuse poolt väljaantav kohalik leht ei ole vaba ajakirjanduse põhimõttel toimiv väljaanne /.../ Kohalikku lehte annab välja kohalik omavalitsus, lehte toimetab kohaliku omavalitsuse ametnik või ametnikest kolleegium. Seega määrab kohalik omavalitsus ise väljaande sisu ning rõhuasetused. Sõltumatu ajakirjanduse üheks tunnuseks on muuhulgas ka ajakirjanduse eetikakoodeksi järgimine, millest tulenevalt ei tohi näiteks ajakirjanik olla kajastatava asutuse või institutsiooni teenistuses (eetikakoodeksi p 2.3)." (Õiguskantsler 2008: p-d 20-21). Selles tõlgenduses sisaldub üks võimalik ajakirjandusvabaduse määratlus, mis rõhutab eelkõige sõltumatust ja ajakirjanduseetika põhimõtete järgimist.

McQuail leiab, et ajakirjandus ja ajakirjandusvabadus ei ole selgepiirilised mõisted, kuid "mistahes ajakirjandus ka ei tähendaks, ei saa tal olla kontrolli väljendusvabaduse üle, kuna see tähendaks institutsionaalse monopoli kehtestamist igähe õigusele." (McQuail 2003: 173).

McQuail toob välja järgmised ajakirjanduse eriõigused ehk privileegid (erinevad riikide lõikes): "privilegeeritud ligipääs sündmuskohtadele (kohtud, kuriteopaigad, sõjakolled); õiguslikud erandid nagu õigus mitte avaldada allikaid või õigus vaikida; eritingimustel ligipääs kommunikatsioonivahenditele ja levitoetused; maksu- vm finantssoodustused; professionaalsetele ajakirjanikele tagatud eelised; muud avalikud toetused." McQuail on arvamusel, et erinevalt põhiseaduste sätetest (mis enamasti on formuleeritud negatiivsete vabadustena) sisustavad nimetatud eriõigused ajakirjandusvabadust positiivses tähenduses ja seovad selle vabaduse mõneski mõttes vastutusega, mis ei pruugi siiski tähendada selget aruandekohustust (McQuail 2003: 173-174).

Kahe ajakirjandusvabaduse kontseptsiooni võrdlus¹⁷

Negatiivne	Positiivne
Individualistlik	Kollektiivne
Vabadus	Vastutus
Võrdsed võimalused	Võrdne tulemus
Loomulikud õigused	Moraalsed kohustused
Piirangute puudumine	Vabaduse piirangud
Absoluutne väärtus	Eesmärgist sõltuv väärtus

(McQuail 2003: 187)

Väljendusvabadus põhiõigusena on oma struktuurilt negatiivne vabadus, mis on määratletud väliste piirangute kaudu. PS § 45 ja EIPKK artikkel 10 koosnevad mõlemad vabadust tagavast klauslist ning piiranguklauslist, mis loetleb ammendavalt selle põhiõiguse piiramise alused. Positiivse vabaduse iseloomustuseks ütleb Isiah Berlin järgmist: "Sõna vabadus positiivne tähendus tuleneb üksikisiku soovist olla iseenda peremees. /.../ Ma soovin olla subjekt, mitte objekt; soovin juhinduda kaalutlustest ja teadlikest eesmärkidest, mis on minu enda omad, mitte alluda teguritele, mis mõjutavad mind nii-öelda väljastpoolt." (Berlin 53). Ajakirjandusvabadust on mõistetud positiivses tähenduses kui professionaalset vabadust, sõltumatust välisest mõjutamisest ja seotust teatud reeglite, põhimõtete ja väärtustega (ajakirjanduse ülesanded, ajakirjanduseetika põhimõtted jne). Selle vabaduse määratlevad tema seesmisel piirid, mitte välised.

EIK (Strasbourg) on oma praktikas omistanud tähtsust ajakirjanduse ülesannetele demokraatlikus ühiskonnas. Ajakirjanduse väljendusvabaduse hindamisel on õigustavate asjaoludena arvestatud selliseid näitajaid nagu avaldamise ajakirjanduslik eesmärk, ajakirjanduseetika järgimine ja vajalik hoolekus faktide kontrollimisel. Sellest võib järeldada, et McQuaili poolt nimetatud tähenduses on Strasbourgis kohtu ajakirjandusvabaduse määratlus pigem positiivne, kui negatiivne. Väljendusvabadust, eriti aga ajakirjanduslikku väljendusvabadust hinnatakse alati avaliku huvi taustal. Iga piirangu puhul hinnatakse lisaks seadusliku aluse nõuetele piirangu „demokraatlikku hädavajalikkust“, konventsiooniga kaitstud väärtuste valguses.

McQuail annab ülevaate erineva kaitsetasemega avaldatavast sisust Ameerikas (tugevamalt nõrgemale: poliitiline, religioosne, filosoofiline, majandusalane, eraeluline, sotsiaalne, teaduslik, esteetiline, sümboliline, laim, reklaam, kõlvatused, kriminaalne sisu) ja järeldab, et sõltumata teatavatest erinevustest teistes riikides saab antud hierarhia lugeda universaalselt kehtivaks, kuna "mitte kuskil ei ole sõnavabaduse kaitsjad suutnud kindlustada pornograafide, jumalateotajate või rassistide õigusi samaväärselt poliitiliste aktivistide või rõhutatud vähemusgruppide omadega (McQuail 2003: 176-179). Strasbourgis kohtu praktika teeb samuti vahet erinevate väljendusvabaduse liikide vahel, mille kaitse tase on erinev. Kohtunik Maruste järgi on esmaolulisteks teguriteks, mida tuleb arvesse võtta:

a) eneseväljenduse olemus (poliitiline, äri- või kunstiline), b) eneseväljenduse edastamise kanal, c) sihtgrupp (auditoorium) kellele väljendus on suunatud.

¹⁷ McQuail tugineb antud jaotuses John C. Nerone ja Isiah Berlini töödele – Nerone, J. (1995), Last Rights: Revisiting Four Theories of The Press (Urbana, Ill.: University of Illinois Press); Berlin, I. (1958/1969), Two concepts of liberty, in Four Essays on Liberty (New York: Oxford University Press).

Maruste eristab väljendusvabaduse jaotust kolmel teljel: 1) arvestades väljendusviisi, eesmärki ja olemust – poliitiline, äriiline, teaduslik ja kunstiline eneseväljendus; 2) lähtuvalt sihtgrupist või auditooriumist, kellele eneseväljendus on suunatud – alaealisi, täiskasvanuid, konkreetset sihtgruppi või laia publikut; 3) kanali (meediumi) põhjal, mille kaudu (vahendusel) eneseväljendus toimub – personaalset (vahetut-isiklikku) edastust, piiratud levikuga eneseväljendust, üldise (piiramatu) leviga eneseväljendust, eraõiguslikku või avalik-õiguslikku eneseväljenduskanalit.¹⁸ (Maruste 2001: 16).

EIK on oma praktikas andnud erilise kaalu ajakirjanduse väljendusvabadusele (*journalistic speech*). Näiteks Goodwini kohtuasja lugedes võib jääda mulje, et tegemist on mingi omaette või kõrgemat järku vabadusega. See mulje on mõneti ekslik. Nagu juba mainitud, on EIK ajakirjanduse väljendusvabaduse hindamisel arvestanud ajakirjanduse rolli ühiskonnas ja sisustanud sellest lähtuvalt tema „kohustusi ja vastutust“ ehk väljendusvabaduse piire Art 10 lg 2 tähenduses.¹⁹ Goodwini lahendi kontekstis on sellele juhtinud tähelepanu ka Fenwick ja Phillipson: „Strasbourggi kohus rõhutas, et selline [ajakirjanduse privileegeeritud] kaitse eeldab kooskõla auditooriumi õigustega. Kui meedia täidab oma valvekoera rolli, võib ta loota tagatud eriõigustele; kui ta aga seda ei täitnud, selles mõttes, et andis avalikkusele vale või eksitavat informatsiooni, mis pärines allikalt, siis tekib olukord, kus üldine avalik huvi allikakaitse suhtes on küll olemas, kuid avaldatu väärtus kahaneb, kuna valvekoera väärtused ei ole enam asjakohased.“ (Fenwick & Phillipson 2006: 1113).

Eesti isikuandmete kaitse seadusesse jõudnud „ülekaaluka avalikkuse huvi“ mõiste tuleneb EIK praktikast ja ei tähenda tegelikult mingit ülemäärast tõendamiskoormat vms vaid lihtsalt igakordse kaalumise nõuet. Ühel kaalukausil on avalik huvi avaldatu suhtes ja teisel kaalukausil need väärtused, mida avaldatu riivab. Teiseks tuleb arvestada Strasbourggi kohtu rolli, mis on siseriikliku reguleerimise suhtes teisejärguline – EIK ei lahenda õigusvaidlusi eraisikute vahel vaid kontrollib siseriiklike kohtute lahendeid. Üheks pooleks on alati riik ja teiseks pooleks väljendusvabaduse (art 10) subjekt, kelleks võib olla inimene, meediakorporatsioon või mistahes muu juriidiline või füüsiline isik. Esiplaanil on seega mitte väljendusvabaduse subjekt, vaid riigipoolne väljendusvabaduse riive, millele on suunatud ka proportsionaalsuse ja võrdse kohtlemise põhimõtete rakendamine. Mõneti erineval positsioonil on EIK eraelu puutumatus (art 8) riivete hindamisel sellistes asjades, kus tegelik õiguste rikkujana on massimeedia. Riik ole sekkunud otseselt üksikisiku õigustesse, vaid jätnud täitmata oma positiivse kohustuse neid massimeedia eest kaitsta. Kui riik ei täida piisavalt oma konventsioonist tulenevaid kohustusi, toob see kaasa õigustamatu sekkumise isiku eraelu puutumatusesse. Asjas Von Hannover vs Saksamaa²⁰ nõudis EIK sisuliselt Saksamaalt tabloidmeedia väljendusvabaduse piiramist eraisiku privaatsuse kaitseks. (Monaco printsess Caroline elas Saksa tabloidide ja *paparazzo*'de pidevas piiramisrõngas, kuid Saksa kohus kaldus eelistama väljaannete vabadust, kuna meedia huviobjektiks oli avaliku elu tegelane. Von Hannoveri kaasus annab selge juhise, et avalikkuse uudishimu ei ole seesama mis avalik huvi, millega saaks õigustada isikuõiguste riivet.

¹⁸ Ääremärkusena võib öelda, et sõna „expression“ tõlkimine „eneseväljenduseks“ võib olla täpne, kui räägitakse üksikisiku eneseväljendusest. Kui aga jutt on meedias avaldatust, ei pruugi „eneseväljendus“ täpne vaste olla, kuna meedia vahendab (juba definitsiooni poolest) teiste sõnumeid, mitte ei väljenda „ennast“. Viimane viitaks justkui Marshall McLuhani arusaamale: „The medium *is* the message“.

¹⁹ Vt Goodwin vs. Ühendkuningriik 27. märts 1996. – Reports 1996-II, lk 500, p 39; Fressoz ja Roire vs. Prantsusmaa, 21. jaanuar 1999. – Reports 1999-I, p 52-54. Uuematest vt nt Selistö v Soome nr 56767/00, 16.11.2004 otsus, p 54.

²⁰ Von Hannover vs. Germany, nr 59320/00, ECHR 2004-VI.

Väljendusvabaduse pinnal tekkivates konfliktides, kus avaldatu riivab kellegi õigusi, on tegemist põhiõiguste kollisiooniga, mille lahendamine eeldab hinnangut, kas riive on seaduslik ja õigustatud. Kohtupraktika ja seadused sisaldavad teatud juhiseid sellise õigustatud huvi hindamiseks ja ajakirjanduse puhul näevad ette teatava erikohtlemise. Näiteks kui meediaväljaanne avaldab nõusolekuta kellegi delikaatsed isikuandmed ja isik nõuab väljaande vastutusele võtmist, siis tuleb leida vastus küsimusele, kas avalikustamine toimus ajakirjanduslikul eesmärgil, kas avaldatu suhtes oli ülekaalukas avalik huvi ja kas avalikustamine oli kooskõlas ajakirjanduseetika põhimõtetega (IKS § 11 lg 2). Nagu eelpool viidatud, väljendub selles sättes koosregulatsiooni põhimõte, mis teeb õiguslike kohustuste ja vastutuse rakendumise sõltuvaks sellest, kas eneseregulatsiooni reeglitest on kinni peetud. Ajakirjanduseetika põhimõtete hulka kuuluvad nii vastulause õigus kui ka allikakaitse, kuid toimiva tingimusliku juurdepääsu tagamiseks on viidatud koosregulatsioon ebapiisav (juba üksnes seetõttu, et vastulause ese on kaugelt laiem kui isikuandmed). Allikakaitset ei ole aga põhimõtteliselt võimalik tagada pelgalt eneseregulatsiooni abil. Nagu allpool näeme, seonduvad kõnealuste õiguste tunnustamisega põhimõttelised küsimused ajakirjanduse eriõigustest ja nende õigustatusest igäihe õiguste ja avaliku kommunikatsiooni huvide taustal.

Allikakaitse ja vastulause õigus on meediaregulatsiooni instrumendid ja põhiõiguste plaanis seotud igäihe õigustega. Oluline erinevus seisneb selles, et väljendusvabadus kuulub küll igäihele, samas kui allikakaitsele igäiks tugineda ei saa ja ka vastulause avaldamist ei saa nõuda igäihelt. Allikakaitse õigus ja vastulause avaldamise kohustus eeldavad, et ajakirjandusel (või meedial laiemalt) on ühiskonnas teatud eriseisund, eriõigused ja -kohustused. Allikakaitset peetakse vajalikuks tagatiseks, et ajakirjandus saaks täita oma ülesannet jälgida kriitiliselt võimu teostamist ja informeerida avalikkust olulisest, ehk vastata avalikkuse „õigusele teada“. See on klassikaline ajakirjanduse privileeg. Vastulause avaldamise kohustus seevastu asetab meediaväljaandele tingimusliku juurdepääsu koormise (*conditional access*), mis on vastukaal meedia võimule. Seda on nimetatud ka „negatiivseks privileegiks“ (Fenwick & Phillipson 2006: 27).

Ajakirjandusvabadus ei ole igäihe õigus. Põhiõiguste plaanis tekib küsimus, milline on selle suhe igäihe väljendusvabadusega. Kellele see õieti kuulub – „kas eraldi ajakirjandusvabadus on omaniku, toimetaja või ajakirjaniku vabadus?“ (Barendt 1989: 71). Allpool peatume sellel küsimusel pikemalt, kuid kõigepealt tuleb teha vahet ajakirjandusvabadusel institutsionaalses mõttes ja instrumentaalses mõttes. Esimene tähendab ajakirjandusele kui institutsioonile ühiskonnas tagatud eristaatust ehk autonoomiat, mis võib väljenduda riigi poolt tagatud otsestes privileegides või ka õigusliku regulatsiooni puudumises. Instrumentaalse lähenemise puhul on ajakirjandusvabaduse mõõduks alati igäihe õigused ja demokraatliku ühiskonna jaoks elulise kommunikatsiooni toimimine. Ajakirjandusvabaduse instrumentaalse käsitluse järgi saab eriõigusi pidada õigustatuks juhul, kui need tegelikult aitavad tagada „/.../ ühiskonnas soovitavaid väärtusi – nagu näiteks võrdsus, tolerant, teadmised, õiglus, eneseteadlikkuse kasv ja osalus – ja mis kõige olulisem, ei takista teisi neid väärtusi teostamast.“ (Freedman 2008: 63). Kolmas, ja vahest kõige levinum lähenemine samastab ajakirjandusvabaduse automaatselt igäihe väljendusvabadusega. Selline lähenemine on eksitav, kuna see katab kinni koha, mis näitab meedia võimu. „Kui ebavõrdne võimuvahetõde tähelepanuta jätta, siis me pole kaugel ideest, et ajakirjandusvabadus on tagatud ainult neile, kes omavad mõnda [ajakirjandusväljaannet].“ (Freedman 2008: 63).

Helen Fenwick ja Gavin Phillipson on andnud põhjaliku ülevaate ajakirjanduse kohast põhiõiguste plaanis. Lääneriikide kaasaegsete lähenemiste võrdluses analüüsivad nad, kuidas erinevad sõnavabaduse kaitseargumendid ehk avaldamise õigustused laienevad meediale,

millised erandid seejuures kehtivad ja millega on need põhjendatud. Fenwicki ja Phillipsoni ajakirjandusvabaduse kontseptsioon põhineb üldjoontes Eric Barendti mõjukal teosel „Freedom of Speech“. (Fenwick & Phillipson 2006: 27).

Fenwick ja Phillipson esitavad meedia ja sõnavabaduse suhtes kaks põhiküsimust: Esiteks, kui võrd rahuldav on eeldada, et meediaväljaannet saab üldiselt samastada üksikisikust kõnelejaga? Teiseks, mil määral võib eeldada, et meediavabaduse piiramatut kasutamist on sõnavabaduse põhiprintsiipide mõistes publikule kasulik?

Autorid esitavad neli lähenemist igäihe väljendusvabaduse ja meediavabaduse suhtele – samaväärsuse mudel (equivalence model), tagatud eriõiguste mudel (*the special privileges model*), õigustatud erandite mudel (*differentiated privileges model*) ja meediavabaduse varieeruva geomeetria ehk õige suhte mudel (*a variable geometry of media freedom*). Käsitluses on keskne aritmeetilise võrdsuse (erinevatele ühe moodsuga) ja jaotava võrdsuse (erinevatele erineva moodsuga) erinevus. Mudelite võrdlus näitab, et teatud erikohtlemine ajakirjanduse puhul on õigustatud ja vajalik, kuid lihtne võrdsustamine seda ei võimalda.

Fenwick & Phillipson eristavad nelja klassikalist väljendusvabaduse õigustust. Need on moraalse autonoomia argument, tõe argument, demokraatiast osavõtu argument ja inimese arengu argument (Fenwick & Phillipson 2006: 13-19). Ajakirjanduse puhul tulevad avaldatu õigustusena kõne alla eeskätt tõe ja demokraatiast osavõtt, mis on otseselt seotud ülesannetega, mida ajakirjandusele ühiskonnas omistatakse. Tõe ja demokraatia argument on tihti ka seotud, kuna näiteks korruptsioonijuhtumite paljastamine ei ole oluline mitte ainult inimeste arusaamade üldiseks kujunemiseks vaid see teeb neile ka võimalikuks informeeritud osalemise poliitilises protsessis. Tõe hinnatakse instrumentaalselt – mõned tõesed on olulisemad kui teised. Joonealuse märkusena (fn 96) on lisatud näide, et paljas huvi rahuldamine on suhteliselt madalama väärtusega kui pettuse lõpetamine (Fenwick & Phillipson 2006: 15). Demokraatia argument ütleb, et kodanikud ei saa demokraatias päriselt osaleda, kui neil ei ole mõistuspärast arusaama poliitilistest küsimustest ja seetõttu on avalik arutelu nendes küsimustes oluline. Demokraatia argument ei laiene suvalisele avalikule arutelule, vaid sellisele, millel on poliitiline tähtsus (Fenwick & Phillipson 2006: 16-18).

Üldiste avaldamise õiguste kriitika vaba rakendamine massimeediale ja arusaam, nagu aitaks see alati tagada üldist väljendusvabadust, on ekslik: „[Üksikisiku] sõnavabadus võib olla teatud juhtudel meedia vabadusega kaetud, kuid ei saa eeldada, et see nii ka on“. (Fenwick & Phillipson 2006: 20). Viimasena nimetatud eeldus kehtib üldiselt samaväärsuse mudeli puhul. Kohtud rakendavad samu standardeid sõltumata sellest, kas avaldajaks on meediaväljaanne või üksikisik. Ilmekas näide on vastulause õigus, mida USA ülemkohus on jätkuvalt pidanud konstitutsioonivastaseks ning leidnud, et sõnavabadusõigus ei võimalda meediale sellise erikohustuse panemist. Mõjukas põhiõigusteoreetik Eric Barendt peab vastulause õiguse keskseks küsimuseks, kas see kitsendab sõnavabadust või ajakirjandusvabadust. Kommenteerides USA kohtupretsedenti *Miami Herald Co. vs Tornillo* (1974), leiab Barendt, et „kui vastulause avaldamise veto kehtestab tegelikkuses väljaande omanik, paistab ajakirjandusvabadus Ülemkohtu poolt sisustatud tähenduses olevat rohkem kvaasi-omandiõigus kui vabadus, mis on seotud sõnavabadusega. (Barendt 1989: 100). Vastulause õiguse pinnal ilmneb vastuolu igäihe sõnavabaduse ja toimetaja vabaduse vahel otsustada, mida ajalehes ära trükkida. Lahendus sõltub Barendti sõnul sellest, kuidas sõnavabadusõigust sisustatakse, nimelt: „kas sõnavabadusest võivad tuleneda nõudeõigus teatud tingimustel väljaandes avaldatud saada“ ehk „kas sõnavabadusõigus on puhtalt vabadus või peaks ta sisaldama teatud tugevaid- ehk nõudeõigusi?“ (Barendt 1989: 70).

Samaväärsuse mudel tagab tegelikkuses meediale ebavõrdse eelisseisundi. Meediat käsitletakse „nagu kaitsetut kõnelejat, kelle vastas seisab riigivõim“ ja tulemuseks on see, et „mõjuvõimsad meediakorporatsioonid saavad oma huvides kasutada kõiki õigusi, mis on algselt mõeldud toetama üksikisikut, kellel on raske oma häält kuuldavaks teha.“ (Fenwick & Phillipson 2006: 21). Kuid samaväärsuse mudelil on ka teine külg – nimelt ei võimalda see tunnustada ajakirjanduse erioigusi nagu allikakaitse õigus. Kui meediale keelatakse õigustatud erandid, siis see ei tähenda veel avaliku huvi parimat kaitset.

On kaks erioiguste mudelit. Ühel juhul on meediale tagatud privileegid, mille kasutamisel ei nõuta avaldatu igakordset õigustamist sõnavabaduse aluseks olevate väärtuste taustal. Kui õigustuseks piisab privileegist endast, siis see toob kaasa meedia üleprivileegerimise, mis ei ole avalikes huvides, kuna näiteks avaliku arutelu asemel ühiskonnale olulistest küsimustes võib meedia keskenduda eraeluliste seikade kajastamisele. Teatud erioiguste tagamine meediale on kindlasti kooskõlas sõnavabaduse aluseks olevate väärtustega, iseäranis demokraatia ja tõe argumendiga. Kuid nagu näitab järgnev arutlus, võib ja peab selliste erioiguste tagamine olema küsimuse all – nendega ei saa mõtlematult nõustuda, olgu siis meedia põhiõigustena või vahendina üksikisikute sõnavabaduse teenistuses (Fenwick & Phillipson 2006: 24-25). Õigustatud erandid tähendavadki seda, et meediale rakendatakse erandeid üksnes juhul, kui see on õigustatud üldise väljendusvabaduse tagamiseks. Näitena on joonealuses (fn 147) välja toodud erandite mittekohaldamisest tabloidmeedias avaldatud loole, mis rikub inimese privaatsust. Erandi mittekohaldamise põhjuseks pole mitte see, et need õigused tabloidmeediale üldiselt ei laieneks, vaid see, et loo sisu on väljamõeldis ja ei anna midagi väärtuslikku juurde avalikule arutelule. (Fenwick & Phillipson 2006: 27).

Meediavabaduse varieeruv geomeetria ehk teisisõnu õige suhe tähendab Phillipsoni määratluses seda, et „kohtud peaks sõnavabaduse põhiseaduslikke tagatise rakendama meedias avaldatu suhtes erineval tasemel, sõltuvalt sellest, kui hästi selle vabaduse kasutamine teenib sõnavabaduse enda eesmärke („*serves the ends of free speech itself*“).“ (Phillipson 2008: 18). Õige suhte leidmine eeldab asjaomaste väärtuste igakordset hindamist, arvestades nii meedia võimu kui avalikku huvi.

Neljanda mudeli üldine eesmärk on kindlustada parim võimalik väljenduskeskkond auditooriumi (*audience*) jaoks, allutades kõik meedia sõnavabaduse nõuded rangele hindamisele sõnavabaduse aluseks olevate väärtuste alusel. (Fenwick & Phillipson 2006: 27). Meedia ei ole ainult massimeedia. Mõned meedia liigid ongi samaväärses seisundis üksikisikust avaldajaga. Näiteks kunstnik, kes esitleb oma loomingut väikses galeriis /.../, ulmet internetti postitav blogija, või ajakirjanik, kes kirjutab ajalehele artikli. Kuid ajalehe toimetamisele ja kirjastamisele selline samaväärsus ei päde /.../. Meediavabaduse kaitsmine õiges suhtes (*variable geometry of media protection*) tugineb sõnavabaduse aluseks olevatel väärtustel, arvestades meedia sõnavabadusele tuginemisel erinevusi sõltuvalt väljaandest [suurus, liik, levi vms] ja seda, mil määral nende õiguste rakendamine on kooskõlas – või vastuolus – auditooriumi omadega. (Fenwick & Phillipson 2006: 1113). See mudel võimaldab meedia reguleerimist eesmärgiga parandada või rikastada avalikkust. Sellise regulatsiooni hulka võivad kuuluda kohustused, mida võib nimetada anti-privileegideks nagu näiteks vastulause avaldamise kohustus või edastamiskohustus (*must carry*), milliste koormiste panemine üksikisikule ei saaks olla kuidagi õigustatud. Sarnased on ka uudisteedastuse tasakaalustatusele kehtivad nõuded. Sellised sätted kitsendavad meedia piiramatut toimetamise vabadust, luues avalikkusele soodsa keskkonna, või kaitstes üksikisikute huve, millesse väljaanded on sekkunud (Fenwick & Phillipson 2006: 27-28).

Õige suhte mudel kattub sisuliselt suures osas õigustatud erandite mudeliga. Meedia nõudeid tuleb hinnata instrumentaalselt, demokraatia ja tõe argumentide alusel ning pidades silmas auditooriumi huve.

McQuail on normatiivsete teooriate sünteesimisel jõudnud sarnastele järeldustele nagu Fenwick ja Phillipson, kuid erinevalt viimastest ei käsitle ta otsesest õiguslikku regulatsiooni, vaid meedia aruandekohustust laiemalt. McQuail eristab negatiivset ja positiivset vabadust, millest viimane on seotud vastutuse ja aruandekohustusega. Negatiivse ajakirjandusvabaduse käsitlus (ehk vabadus vabaduse pärast) on essentsialistlik ehk deontoloogiline vaatenurk, mis ei vaja avaldamiseks õigustusi ja lahutab sõnavabaduse teooria avalikust huvist. Seevastu positiivse ajakirjandusvabaduse käsitlus ehk utilitaarne/konsekventsialistlik vaatenurk loob eeldused otsustusteks, mis hindavad avaldatu väärtust avalikkuse jaoks ja suhtes võimalike piirangutega. See lähenemine "allutab õigused avaliku huvi kaalutlustele, millega seoses saab eeldada teatud aruandekohustust." (McQuail 2003: 174-175). Nagu ka Fenwick & Phillipson, nii ka McQuail teeb selget vahet üksikisiku ja massimeedia avaldamise õigustuste vahel. Tema käsitlus toetab seisukohta, et igäihe väljendusvabadust ja massimeedia õigust avaldada ei saa mõõta sama mõõdupuuga. Suurema võimuga (mis massimeedia puhul väljendub eeskätt omandis ja kommunikatsioonivahendite valdamises) peab kaasnema ka suurem aruandekohustus. Erineva vastutuse ja aruandekohustuse mudel (*variable responsibility and accountability*) nõuab, et "Suurem saadav kasu väljendusvabadusest ei läheks sellele, kelle käes on võim, vaid suhteliselt nõrgematele, ehk neile tuleks see tagada. Nii mõtlesid kindlasti need, kes selle vabaduse eest võitlesid ja see on kindlasti ka üldine arusaam, olgu tegelikkus milline tahes." (McQuail 2003: 181).

Keda või mida Ameerika traditsioonis silmas peetakse, kui räägitakse eneseväljenduse eest võitlevast üksikisikust, sellele annab selgituse Gavin Phillipson oma artiklis „Kohtupidamine meedia poolt – esimese põhiseadusparanduse eesmärgi reetmine“. Ta viitab Ameerika õigusfilosoof Ronald Dworkini poolt sõnastatud moraalsele autonoomiale, mis „põhineb universaalsel põhimõttel, et valitsused peavad kodanikke kohtlema võrdse hoole ja austusega ja toetab sõnavabadust selleks, et hoida summutamast ebapopulaarseid seisukohti, mida võimuesindajad või enamused peavad ebameeldivaks või ründavaks.“²¹ (Phillipson 2008: 18). Ameerika traditsioonis on sõnavabadust sisustatud valdavalt kui tagatist riigivõimu vastu – algab ju 1. põhiseadusparandus sõnadega „Kongress ei võta vastu seadust... mis piirab sõnavabadust või ajakirjandusvabadust“. Phillipson näitab, et kui riik piirab sõnavabadust erapooletu õigusemõistmise tagamiseks, siis sellel on legitiimne eesmärk – teise isiku õigus õiglasele kohtupidamisele. Sellega täidab riik oma ülesannet tagada võrdselt kõigi põhiõigused. „Seetõttu nõuavad sõnavabaduse aluseks olevad väärtused antud juhul meediale teatud piirangute seadmist“ (Phillipson 2008: 19). Saksa põhiõigusdogmaatikas, mida jagab ka Eesti õiguskord, viitab toodud arutluskäik nn kollisiooniprobleemile – ehk kumb vastassuunalistest õigustest jääb peale? „Sellele küsimusele saab adekvaatselt vastata ainult rakendades proportsionaalsuse põhimõtet, kaaludes lõppastmes kollideeruvaid õigusi.“²² Meedias avaldatu pinnal tekkivate kollisioonide puhul ei saa rääkida proportsionaalsetest lahendustest, kui meedia võim jäetakse kaalumisel tähelepanuta.

²¹ Phillipson viitab siin Dworkini teostele – Do We Have a Right to Pornography?, Matter of Principle 335 (1985); Taking Rights Seriously 82-130 (1977).

²² Eesti Vabariigi Põhiseaduse Ekspertiisikomisjoni lõpparuanne. Põhiseaduse 2. peatükk "Põhiõigused, vabadused ja kohustused" (järg), p 3.2. Kättesaadav: <http://www.just.ee/10725>

Avalik huvi kui avaldamise õigustus

Väljendusvabaduse kontseptsiooni kõrval on meediavabaduse reguleerimisel keskne meediapoliitiline kategooria avalikkuse vajadus saada teatud ühiskonnale olulist informatsiooni, mille suhtes kehtib avalikkuse „õigus teada“.²³ Juba nimetatud koosregulatsiooni säte isikuandmete kaitse seaduses (IKS § 11 lg 2) sätestab „avalikkuse huvi“ kui tingimuse, millega saab õigustada isikuandmete avaldamist ajakirjanduses ilma selle isiku loata. Strasbourg'i kohtu (EIK) praktikas vastab sellele avaliku huvi (*public interest*) printsiip. Mäletatavasti tekkis ka isikuandmete kaitse seaduse vastuvõtmisel küsimus, mida tuleks mõista avalikkuse huvi all ja kus on see defineeritud. Õiguslikult on tegemist määratlemata õigusmõistega, mis tähendab seda, et mõiste on defineeritud vaid üldjoontes, et seda saaks üksikjuhu asjaoludel paindlikult rakendada. Väljendusvabaduse regulatsioonides on selline paindlik lähenemine asjakohane, tingituna õigusnormide rakendamise jäigast iseloomust. EIK on leidnud, et selles valdkonnas ei tohiks seadus olla liiga jäik. Hinnates Ühendkuningriigi Contempt of Court normistikku, märkis kohus "[e]t nimetatud valdkonnas võib olla raske kujundada õigust absoluutse täpsusega, ning oleks isegi soovitatav teatav paindlikkus, mis võimaldaks siseriiklikel kohtutel arendada õigust nende hinnangul õigusemõistmiseks vajalike meetmete valikuga“.²⁴

Cuilenburg ja McQuail vaatavad avalikku huvi teisest küljest, meediapoliitika kujundamise seisukohast. Nad kaardistavad avaliku huvi kolmeses jaotuses – poliitiline heaolu, sotsiaalne heaolu ja majanduslik heaolu (Cuilenburg & McQuail 2003: 185). Nende käsitluses on vaatluse all üldine huvi ehk avalik huvi laiemas tähenduses kui meediapoliitiline eesmärk, mitte otseselt avaldamise õigustus, nagu seda käsitleb kohus. Üldine huvi kui meediapoliitiline eesmärk ja avalik huvi kui avaldamise (allikakaitse puhul aga allika identiteedi mitteavaldamise) õigustus peaksid põhimõtteliselt rajanema ühisel väärtustel ning jagama ka teatud ühiseid eesmärke, arvestades, et meediapoliitikat teeb tegelikult mitte ainult seadusandja seadusi andes, vaid ka kohus neid tõlgendades ja rakendades.

Morrison & Svennevig on uurinud, kuidas erinevad inimesed saavad aru avaliku huvi mõistest ja sisustavad seda konfliktide taustal, kus meedia riivab üksikisiku privaatsust. Uuringus viidi läbi rida fookusgrupe erinevate inimestega ning süvaintervjuusid meediaala praktikute ja asjatundjatega. Uuringu tulemused näitavad, et mõistet sisustatakse väga erinevalt, mis uurijate seletuse järgi viitab sellele, et mõiste on „ajakirjanduslikus repertuaaris liiga välja venitatud“ kuid samas niivõrd juurdunud, et mõiste selgusetusest hoolimata ei ole tõenäoline, et selle asemel hakataks rääkima „sotsiaalselt olulisest“. Viimast peavad autorid sisult sobivaks, kuna see viitab solidaarsusele ja võimaldab käsitleda ka sellise info avaldamist, „mida me võib-olla tahaks teada, aga tingimata ei pea teadma“. Autorid pakuvad välja, et „sotsiaalselt olulist“ võiks kasutada testina avaliku huvi sisustamiseks (Morrison & Svennevig 2007: 63). Käesoleva töö autor ei arva, et „sotsiaalselt olulise“ ja „solidaarsuse“ mõisted oleksid kuidagi üheselt mõistetavad, nii et nende sisustamisel vaidlusi ei teki. Nõustuda tuleb aga sellega, et „avaliku huvi“ tähendusväli sisaldab rohkem üllast hoiakut kui sotsiaalset määratlust. Meedia kõõgipoleelt vaadates iseloomustas üks intervjuueeritav olukorda järgnevalt: „Ajalehe toimetajana /.../ kui ma saaks avalikku huvi defineerida ja ringi defineerida nii, et see õigustab kõike, mida ma avaldan, siis ma teengi seda, sest mu töö on õigustada kõike mis avaldatakse, et lehte müüa.“ (Morrison & Svennevig 2007: 48).

²³ Vt Sunday Times v Ühendkuningriik, 26. aprill 1979, A nr 30 § 65; Lingens v Austria, 8. juuli 1986, A nr 103, § 42. Selline igäihe "õigus teada" (ühiskonna jaoks olulistest asjadest) ei ole ilmselt tagatud nt olukorras, kus valdav osa meediamaastikust on tabloidistunud.

²⁴ Goodwin v Ühendkuningriik, 27. märts 1996, Reports 1996-II, lk 500, p 46, p 39.

Otsides meedia ühiskondlike kohustuste teoreetilisi aluseid, leiab McQuail, et "meedial ei ole mingit üldiselt kokkulepitud ühiskondlikku eesmärki" ning "arusaam, et meedial on ühiskonna ees kohustusi, on vaieldav, kuna see paistab olevat vastuolus väljendusvabadusega." Kuid ta läheb edasi, öeldes, et tema "uurimuse põhiküsimus on ühiskonna poolne avalik huvi selle vastu, mida meedia teeb. Kui mitte tunnustada avaliku huvi olemasolu ja arusaama, et meedial on mingigi eesmärk, olgu siis printsiipiaalsetel või pragmaatilistel põhjustel, siis pole mõtet edasi minna ka meedia kohustuste ja aruandekohustuse küsimustega." Lõpuks järeldab ta, et "vähemalt ajakirjanduse osas on aset leidnud järk-järguline professionaliseerumine, mis on viinud normide ja standardite vastuvõtmiseni, millega tunnustatakse valmisolekut teenida avalikku huvi (McQuail 2003: 46-47). Lääne ajakirjandusteooriate põhjal toob ta välja kolm erinevat lähenemist ajakirjanduse ülesannetele ühiskonnas – turuliberalism (ideede vabaturg), professionalism ja demokraatlik teooria. (McQuail 2003: 63-65).

Vaidluse korral tuginemist avaldatu ühiskondlikule väärtusele (ehk õigustust) on nimetatud avaliku huvi praktiliseks väljenduseks. Näiteks Briti ajalehe The Guardian toimetuse reeglid määratlevad avaliku huvi järgmiselt: 1) kuritegude ja väärtegude väljaselgitamine ja paljastamine, 2) tervise ja turvalisuse kaitsmine ja 3) avalikkuse eksitamise vältimine. (McQuail 2003: 65)

Väljendusvabaduse pinnal tekkivate konfliktide lahendamisel tuleb avaliku huvi mõiste alati sisustada üksikjuhu asjaolude kontekstis. Praktika näitab, et erahuve esitatakse avaliku huvi pähe ja meediaga seotud vaidlustes osalevad tihti rohkem kui üks või kaks huvi. Nagu ikka, on normid lihtsad vaid paberil.

Diskussioon – vastutustundliku meedia tagamise tingimused

McQuail eristab meedia vastutust (responsibility) ja aruandekohustust (accountability). "Massikommunikatsiooni teoorias" defineeris McQuail meedia aruandekohustust laias plaanis (arvestusega, et suur osa meedia tegevusest ei mahu avaliku võimu seadusega reguleeritud piiridesse) kui: "kõiki vabatahtlikke ja mittevabatahtlikke protsesse, mille abil meedia on ühiskonna ees otseselt või kaudselt vastutav avaldatu kvaliteedi ja tagajärgede eest, eriti üldise hüvega seonduvates küsimustes" (McQuail 2000: 163). Samas esitas ta neli kõige üldisemat aruandekohustuse raamistikku: seadus ja regulatsioon; raha/turg; avalik vastutus; professionaalne vastutus (McQuail 2000: 167).

Ajakirjandusele seadusega eriõiguste sätestamisel tekib kohe küsimus, kas neid õigusi ei hakata kuritarvitama ja see seonduv otseselt meedia aruandekohustusega. Allikakaitse puhul on esimene küsimus, kellele see õigus peaks laienema. Prof Dirk Voorhoof leiab, et allikakaitse *ratio legis* on kaitsta mitte ainult professionaalseid ajakirjanikke, vaid kõiki isikuid, kes tegutsevad regulaarselt andmete kogumise, töötlemise, analüüsi, edastamise vm sellistel alal ning mitte tingimata ametialaselt.²⁵ 2008.a vastu võetud Belgia allikakaitse seadus määratleb allikakaitse mitte ajakirjanduse eriõigusena, vaid tagab selle igapähele, kes:

²⁵ Prof. dr. Dirk Voorhoof. The protection of journalistic sources: Recent developments and actual challenges (Luksenburgi meediaseaduse eelnõud käsitlevas osas): http://www.coe.int/T/E/Com/Files/Events/2002-09-Media/intervention_voorhoof.asp#P3_237Lisaks vt allikakaitse artiklis käsitletud EN soovitus

- otseselt tegeleb informatsiooni kogumise, toimetamise, produtseerimise või levitamisega üldsusele meediakanali vahendusel.
- kuulub toimetusse, millena käsitletakse kõiki, kes oma ülesannete täitmise tõttu omab infot, mis võib allika välja anda, sõltumata sellest kas tegemist on selle info kogumise, toimetamise, produtseerimise või levitamisega.²⁶

McQuaili määratlust aluseks võttes saab ajakirjanduse puhul eeldada teatud aruandekohustuse tingimuste olemasolu, mida näiteks suvalise blogija puhul eeldada ei saa. Võrdlusena võib viidata küberruumi konstitutsiooniõiguslase Lawrence Lessigu²⁷ määratlusele, mille järgi regulatsioon toimib seaduse, sotsiaalsete normide, turu ja meediakanali arhitektuuri (kood) vastasmõjus. Võrreldes McQuaili poolt välja toodud aruandekohustuse raamistikuga paistab siin puuduvat professionaalne vastutus. (McQuail 2003: 227).

Aruandekohustus jaguneb aruandmiseks (answerability) ja kohustuseks (liability): "Üldiselt, mida vabatahtlikumad on kohustused, seda pehmemad või valikulisemad on aruandekohustuse mehhanismid. Aruandekohustuse pehmem moodus ei too kaasa rahalist või mõnd muud karistust, vaid tavaliselt järelepärimise, seletuse või vabanduse. Meedia eelistab mõistetavatel põhjustel vältida välist kohtumõistmist ja trahve ning sellest tulenevalt prevaleerivad ka aruandekohustuses eneseregulatsiooni mehhanismid. Viimased võivad olla sobivamad kommunikatsioonialastes küsimustes, kus ei kaasne mingit füüsilist või materiaalist kahju." (McQuail 2000: 164). Siinkohal on oluline teha vahet meediasisese ja meediavälise aruandekohustuse vahel. "Esimene neist sisaldab meediasisest kontrolliahelat, nii et konkreetsete publitseerimisaktide (näiteks uudiste või telesaadete) eest vastutavad meediaorganisatsioon ja selle omanikud. Olulised aruandekohustust puudutavad teemad kerkivad esile meedias töötavate isikute (näiteks ajakirjanike, kirjanike, toimetajate, produtsentide) autonoomia ja väljendusvabaduse määra osas. Meedia sees püsib vastutuse ja vabaduse vahel pinget, mis lahendatakse liiga sageli meedia omanike kasuks." (McQuail 2000: 165). Hiljem on McQuail tunnistanud struktuursete mõjude, nagu suurtes meediaettevõtetes sisseseatud rutiinid ja tööjaotus, laastavat mõju ajakirjaniku vastutustundlikkusele ja aruandekohustuse täitmisele üldiselt (McQuail 2003: 183).

Aruandekohustuse kaks mudelit (McQuail 2003: 205):

ARUANDMINE	KOHUSTUS
Moraalsel/sotsiaalsel alusel	Õiguslikul alusel
Vabatahtlik	Kehtestatud
Verbaalsed vormid	Formaalsed lahenduskäigud
Koostöö	Võistlev
Mittemateriaalne trahv	Materiaalne trahv
Viitab kvaliteedile	Viitab kahjule

Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member states on the right of journalists not to disclose their sources of information. 1. põhimõte. Prof. dr. Dirk Voorhoof. The protection of journalistic sources: Recent developments and actual challenges (Luksenburgi meediaseaduse eelnõud käsitlevas osas): http://www.coe.int/T/E/Com/Files/Events/2002-09-Media/intervention_voorhoof.asp#P3_237

²⁶ Belgium: Law on the protection of journalistic sources may inspire other countries. Dirk Voorhoof, Ghent University. Kättesaadav:

http://www.psw.ugent.be/Cms_global/uploads/publicaties/dv/05recente_publicaties/Belgium.Lawsources.version2008.pdf

²⁷ Code v2: Laurence Lessig. Kättesaadav: <http://codev2.cc/>

Kumba tulpa kuulub Eesti kirjutavas pressis vastulause avaldamine? Seaduses sätestatud vastulause õigust ei ole ja vastulause avaldamise tingimused ja kord on formaalselt määratlemata. Samas on olemas seaduses sätestatud kohustused, mis teatud tingimusel võivad meediale kaasa tuua vastutuse selle eest, et vastulause jäetakse avaldamata. Eelkõige tuleb nimetada õigusvastase kahju hüvitamise sätteid võlaõigusseaduses (VÕS § 1046 ja 1047), mille alusel on isikul võimalik kaevata meediaväljaanne kohtusse oma isikuõiguste kaitseks või nõuda avaldatud ebaõigete andmete ümberlükkamist. Kohtutee on aga teatavasti käänuline. Vastulause esemeks olev avaldatud materjal võib olla vastuolus ka isikuandmete kaitse seaduse nõuetega, eriti kui meedias on delikaatseid isikuandmeid on avaldatud ilma isiku nõusolekuta. Sel juhul tuleb esimeses järjekorras hinnata avaldamist IKS § 11 lg 2 alusel. Ajakirjandusele ettenähtud erand rakendub juhul, kui täidetud on selles ettenähtud tingimused, sh kooskõla ajakirjanduseetika põhimõtetega. Senine kohtupraktika ei anna vastust küsimusele, kui kitsalt või laialt sisustatakse selles tähenduses mõiste „ajakirjanduseetika põhimõtted“. Kas ajakirjanduseetika järgimine puutub asjasse ainult andmete avaldamisel või muudab vastulause õigustamatu avaldamata jätmise seda, et meedia on isikuandmete avaldamisel toiminud vastuolus ajakirjanduseetika põhimõtetega? Kehtiv õigus neile küsimustele ühest vastust ei anna. Ebaselguse põhjust ei tasu siiski otsida ainult seadusest ja kohtupraktikast, vaid ka ajakirjanduse eneseregulatsiooni põhimõtted ise sisaldavad selles suhtes mitmeid küsitavusi.

Ajakirjandusele mõeldud paranduse ja vastulause põhimõtted on ette nähtud Eesti ajakirjanduseetika koodeksi (EAEK) punktides 5.1.-5.3.

Vastulause

5.1. Kui kellegi kohta avaldatakse tõsisaid süüdistusi, tuleks talle võimaluse korral pakkuda kommentaari võimalust samas numbris või saates.

5.2. Vastulausega on õigus parandada avaldatud materjalis esinevaid faktivigu ja tsitaate. Vastulauseks ei saa nõuda rohkem ruumi/aega, kui oli kasutada kriitikaks. Vastulause tuleb avaldada viivitusteta ja märgataval kujul, ilma toimetusepoolsete hinnanguliste kommentaarideta.

5.3. Ebaõige informatsiooni ilmumise korral tuleb avaldada parandus.

Toodud EAEK sätted ei sisalda õigusnorme, kuid peaksid mõjutama ajakirjanduse tegevust eneseregulatsiooni kaudu. Tegemist on eetikanormidega, millest ei tulene isikutele nõudeõigust. Arvestades eneseregulatsiooni praktikast, lubavad toodud sätted teha järeldusi Eesti ajakirjanduse poolt (vähemalt deklaratiivselt) omaks võetud reeglite kohta. Teisalt omandavad EAEK sätted õigusliku tähenduse, kui ajakirjanduseetikast kinnipidamist arvestatakse IKS § 11 lg 2 ning VÕS kahju õigusvastase tekitamise sätete rakendamisel vastutusest vabastavate (avaldamist õigustavate) asjaoludena.

EAEK punktid 5.1. ja 5.2. käsitlevad vastulauset, piirates vastulause rangelt faktidega. Punkt 5.1. on sõnastatud tinglikus kõneviisis, jättes vastulause avaldamise suuresti väljaande parema äranägemise asjaks - "...tuleks talle võimaluse korral...".

Kõigepealt vajab selgitamist, millises seoses on vastulause õigusega punktis 4.2 ettenähtud avaldamisreegel – konflikti sisaldava materjali puhul peab ajakirjanik ära kuulama kõik osapooled. Ajakirjanduseetika põhimõtete järgi peab ajakirjanik andma sõna mõlemale poolele juba infot kogudes – s.o sisuliselt ärakuulamisõiguse võimaldamine enne materjali avaldamist. Sellest ei järeldu aga, et ärakuulamine enne avaldamist välistab õiguse hiljem

pretensioone esitada. Seisukoha võtmine enne avaldamist ei saa asendada õigust vastulausele, mis isikul on pärast avaldamist. Erinevus seisneb eelkõige selles, et enne avaldamist isikult võetud selgituse või seisukoha esitamisel loo kontekstis on ajakirjanikul üldiselt vabad käed. Vastulause tuleb aga põhimõtteliselt avaldada muutmata kujul. Oluline on, et puudutatud isik ega ajakirjanik ei pruugi enne avaldamist ette näha, milliseks kujuneb avaldatu vastuvõtt auditooriumi ja teiste väljaannete poolt sellele antav kõlapind, teemalained ja kaasnev mõju isiku jaoks. Sellega seoses tekitab küsimusi ka punkt 4.1., mille kohaselt "uudised, arvamused ja oletused olgu selgelt eristatavad". Tegelikult ei ole uudised, arvamused ja oletused üheselt eristatavad ja juba seetõttu on vastulause õiguse range faktilisus lihtne ja loogiline vaid paberil. Õigus vastulausele peaks isikul olema ka juhul, kui ajakirjandus on avaldamisel faktid hinnangutega segi ajanud, nii et see muudab avaldatu eksitavaks ja heidab isikule halba varju.

Punktis 5.2. on küsitav esimene lause, mille kohaselt vastulausega on õigus parandada avaldatud materjalis esinevaid faktivigu ja tsitaate. Esiteks tekib küsimus, kas antud piirang käib üksnes avaldatud materjali, vastulause või mõlema kohta. Kui seda käsitleda piiranguna ka vastulause teksti suhtes, siis ei tohiks see põhimõtteliselt hinnanguid sisaldada. Selline tingimus oleks vastulause suhtes äärmiselt kitsendav, taandades selle sisuliselt õienduseks ja välistades igasuguse omapoolse kommentaari võimaluse. Teiseks tekib küsimus, kuidas mõista "faktivigu ja tsitaate". Kitsa tõlgenduse järgi oleks vastulause esitamine välistatud avaldatud materjalis esitatud spekulatsioonide, oletuste, võrdluste, vihjete vms väärtushinnanguna käsitletava info suhtes. Võrdluseks – Soome meediaseaduse § 8 vrd järgi tekib isikul õigus vastulausele, kui avaldatud materjal on tema suhtes ründav/solvav ("*loukkaa*" - "*offensive*").²⁸ Ebaõigete faktiväidete avaldamise korral kehtib paranduse õigus (§ 9). On selge, et vastulause ei saa mahutada lihtsalt vaidlemist ja oletuste pildumist – vastulause õigus ei tohi muuta ajakirjandust kommentaarikeskuseks. Vastulause peab olema asjalik ja lakooniline. See ei välista aga omapoolsete hinnangute lisamist, kui need on asjakohased ning vajalikud algse väljaütlemise ebaõige või eksitava sõnumi korrigeerimiseks vastulause kasutaja isiklike õigusi puudutavas osas. Faktilisus on seega vastulause oluline tingimus, kuid seda ei saa käsitleda absoluutselt. Piiriks on faktiline aluspõhi, millele avaldatud materjal tugineb või mida see väidab või mõista annab.

Mõneti selgusetuks jääb, mis on "tõsised süüdistused". Sõnal "süüdistus" on õiguskeeles kitsam tähendus kui üldkeeles, kus see võib tähendada lihtsalt millegi süüks panemist või viitamist karistatavale teole; esimesel juhul aga viitab konkreetsele menetlusele või süüdimõistmisele. Igal juhul sisaldab süüdistus hinnangut ja heidab isikule varju, olgu siis viitega avalikule süüdistusele või lihtsalt kahtlustuse või faktiväite avaldamisega. Eneseregulatsiooni praktikas on tõsisteks süüdistusteks peetud mitte üksnes süüdistusi karistatavates tegudes vm häbimärgistamist, vaid laiemalt isikuõiguste riivet või ka majandustegevusse sekkumist meedias, mida kontekstist lähtuvalt saab lugeda tõsiseks.²⁹

Vastulause on vajalik eelkõige üksikisiku õiguste tõhusamaks kaitseks suhetes meediaga. Erakonnad, äriühingud ja muud juriidilised isikud on soodsamas positsioonis, et tagada õigused tsiviilkohtumenetluse korras (lisaks konkurentsiseaduses, kaubamärgiseaduses jt eriseadustes sätestatud alused). Soome meediaseaduse järgi ei laiene vastulause õigus üldiselt

²⁸ Täpset vastet on raske tuua, kuid selle alla peaks mahtuma au teotamine või ka muude isikuõiguste rikkumine fakte, väärtushinnanguid või mõlemat sisaldava materjali avaldamise tagajärjel.

²⁹ Vt nt ASN otsus nr 270 [...] Mis tahes kriitiline informatsioon mõjutab äriettevõtete majandustegevust, mistõttu peavad kõik esitatavad faktid olema usaldusväärsed ja tõestatavad. Tõsised süüdistused peavad tuginema põhjalikule ajakirjanduslikule uurimistöele.

juriidilistele isikutele, küll aga on neil on kohese paranduse võimalus faktiväidete ümberlukkamiseks. Selline piirang vähendab võimalusi vastulause ärakasutamiseks konkurentsivõitluses, kommertshuvides ja suhtekorralduslikel eesmärkidel. Vahetegu ei tähenda füüsiliste ja juriidiliste isikute põhjendamatu ebavõrdset kohtlemist, kuna jaotava võrdsuse põhimõttel tulebki erinevaid kohelda erinevalt. Juriidilisel isikul ei ole kõiki isiklike õigusi, mis on omased üksnes inimesele (s.h au). Erinevat liiki väljendusvabadusel on erinev kaitsuse aste – nt äriühingutele omase kaubandusliku väljendusvabaduse piiramise lävi on sellest tulenevalt madalam kui poliitiline või osavõtt avalikust arutelust. Mis puutub poliitikutesse, siis tuleb arvestada, et nad on avaliku elu tegelased, kes peavad taluma keskmisest tunduvalt teravamalt kriitikat.

Punkt 5.3. ütleb lihtsalt, et ebaõige informatsiooni ilmumise korral tuleb avaldada parandus. See on rakendatav faktiväidete parandamiseks, mida saab selgelt näidata. Kui faktid on ühtlasi käsitletavad väärtushinnangutena, on need vaieldavad ning parandusele tuginemine on raskendatud.

Kokkuvõttes võib järeldada, et vastulause avaldamine kuulub Eesti ajakirjanduse aruandekohustuse hulka, kuid need „aruandmise“ tingimused on segased ja ei taga üksikisikule tegelikult tõhusat ja kiiret vastulause esitamise võimalust. Puudub piisav selgus, millal, mis tingimustel ning ulatuses vastulause avaldada tuleb. Eesti ajakirjanduseetika koodeks tagab vastulause õiguse üksnes tinglikult – "võimaluse korral" (EAEK p 5.1).

Heaks näiteks vastulause õiguse tagamisest seadusega on Soome meediaseadus, mis reguleerib vastulause ja paranduse õigust, nende kasutamise tingimusi ja menetlust üksikasjalikult neljas paragrahvis (§-d 8, 9, 10 ja 11). Vastulause õigus on eraisikul.³⁰ Organisatsioonid (juriidilised isikud) ja ametiisikud saavad nõuda ainult faktiliste andmete parandamist.³¹ Vastulause avaldamise kohustus laieneb ka perioodiliselt ilmuvale *online* meediale, mis kuulub võrguväljaande määratluse alla ja mille suhtes ei ole tehtud erandeid.

Vastulause õigust uue meedia keskkonnas käsitleb EN ministrite komitee 15.12.2004 soovitus Rec(2004)16, mida oleme vastulause artiklis analüüsinud. Soovituses märgitakse, et vastulause õigus on eriti kohane vahend isiku õiguste heastamiseks *online* keskkonnas, kuna see võimaldab tehniliselt lihtsalt ja kiirelt avaldada puudutatud isiku märkus ja viga parandada.

Meedia võim ja allikavõim

Järgnevalt vaatleme lähemat propagandamudeli (Herman & Chomsky 1988: 10-31) kahte filtrit, mis kõige otsesemalt seonduvad allikakaitse ja vastulause õigusega – need on „flak“ ja „informatsiooniallika võim“. „Flak“ on negatiivne tagasiside ühiskondlike mõjustruupide poolt, mis võivad olla spetsiaalselt ellu kutsutud meedia mõjutamiseks. Taoline tagasiside väljenduseks on avalike kirjade ja petitsioonide saatmine, aga ka suhtekorraldus ja kahjunõuete esitamine. Näiteks 1980. aastal asutatud American Legal Foundation

³⁰ Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä. 8 § Vastineoikeus. Yksityisellä henkilöllä, jolla on perusteltu syy katsoa aikakautisessa julkaisussa, verkkojulkaisussa tai niihin rinnastettavassa, toistuvasti lähetettävässä ohjelmassa esitetyn viestin loukkaavan itseään, on oikeus saada vastine julkaistuksi samassa julkaisussa tai ohjelmassa.

Kättesaadav: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030460>

³¹ *Yhteisö, säätiö, viranomainen; ingl k. - corporation, foundation, public authority.*

spetsialiseerus võrdse esindatuse doktriini (*Fairness Doctrine*) kaebustele ja kahjunõuete esitamisele au teotamise eest „meedia ohvrite“ kaitseks (Herman & Chomsky 1988: 27). Ilmselt võib ka vastulause õigust kasutada taolise distsiplineerimisvahendina – eriti juhul, kui vastulause avaldamise kohustus on määratletud liiga laialt ja ei piirdu üksikisiku õiguste heastamisega. Kuid ka tehnoloogia areng muudab asja. *Online* meedia puhul ei kujuta vastulause avaldamine endast enam kaugeltki nii teravat sekkumist väljaande toimetusevabadusse nagu paberväljaannetes, mille maht on rangelt piiratud ja iga loovutatud tähelepanek tähendab kärbet sisu arvelt. Vastulause on tingimuslik juurdepääs meediale ja nende tingimuste valvajak on esimeses järjekorras meediaväljaanne ise. Kuivõrd vastulause avaldamine täidab isikuõiguste heastamise kõrval ka kommunikatsiooni igakülgse eesmärgi ja (vähemalt mis puudutab *online*'i) jääb kontroll vastulause esiletõstmisel/küljendamisel toimetusele, siis on raske näha vastulause õiguse tagamises tegelikku „külmutavat mõju“ ajakirjandusvabadusele, rääkimata kommunikatsioonivabadusest laiemalt. Väljaannete soovimatutes sellise tagasisidekanali avamiseks võib pigem näha eelpool nimetatud tõrksust meedia enda vastu suunatud kriitika suhtes.

Informatsiooniallika võim on propagandamudeli kolmas filter, mille abil ühiskonnas „toodetakse nõustumust“. Erinevalt kahest esimesest filtrist, mis mõjutavad meediasisu struktuurset, meediaomandi ja turumõjude kaudu, avaldub allikavõim otseselt läbi teabe, mille põhjal valmivad uudised ja muu ajakirjanduslik sisu. Riigi- ja majandusvõimu kandjad ei istu käed rüpes, vaid teevad kõik selleks, et muuta ajakirjanike töö võimalikult lihtsaks. Väljaannetega sisse seatud soojad suhted, teabe andmise rutiinid ja pidev info ettesöötmine tähendavad sisuliselt seda, et „võimude bürokraatia *subsideerib* massimeediat ja saab erilise juurdepääsu selle eest, et aitab vähendada meedia kulutusi materjali kogumisele ja uudiste koostamisele. Suured tegijad, kes sellist toetust pakuvad, muutuvad rutiinseteks uudisallikateks, kellel on privilegeritud juurdepääs väravatele. Mitterutiinsed allikad peavad juurdepääsu eest võitlema ja neile võib saada osaks meelevaldne kohtlemine väravavahtide poolt /.../“ (Herman & Chomsky 1988: 21-22). Autorid analüüsivad välispoliitika sündmuste kajastamist ning järeldavad, et „võimukad allikad kasutavad ära meedia rutiine ja suudavad meediat korraldada (*manage the media*), manipuleerides neid [meediat] järgima teatud päevakorda ja raamistikku.“ (Herman & Chomsky 1988: 23). Kirjeldatud suundumust võib tänapäeval kahtlemata märgata ja see viitab hoopis millelegi muule kui klassikaline rindejoon ajakirjandusvabaduse ja seda tsenseerida püüdva riigi vahel. Tänapäevased vaba sõna ohud on asümmeetrilised ja ajakirjandusliku sisu kvaliteet sõltub olulisel määral sellest, milliseid rutiine väljaanded, toimetused ja ajakirjanikud oma töös järgivad. McQuail nendib, et: "Poliitilistel parteidel, valitsusasutustel ja kõigil olulisematel institutsioonidel on palgal pressiesindajad ja mainemeistrid, kellele tuleb kindlustada soodne pilt nende tegevusest ja minimeerida mis tahes negatiivsed aspektid. Põhiline eesmärk on saavutada kas positiivne või neutraalne avalik arvamus, tõde ja tegelikkus jäävad sageli teisejärguliseks." (McQuail 2000: 261).

Leppides teadmisega, et suhtekorraldajad teevad lihtsalt oma tööd, võib jõuda mõttele, et ka muud allikad ei pruugi ajakirjanduse teabega varustamisel lähtuda üksnes üllastest eesmärkidest, vaid ajada mingit oma asja. Informatsiooniallikatelt saadav teave ei ole *iseenesest* väärtuslikum kui mingil muul viisil saadud teave. Allikatel, eriti neil kes seotud võimudega, võib olla oma *agenda* ja sama kehtib ka suurfirmade kohta. Allikatel põhinev info võib endast kujutada eksitavat segu teabest ja desinformatsioonist. Võimud võivad olla huvitatud info avalikkusesse lekitamisest mitmetel põhjusel, sealhulgas selleks, et mustata oma poliitilisi vastaseid või neid, kelle avaldatud arvamusel lähevad vastuollu mõne valitsuspoliitika olulise küsimusega (Fenwick & Phillipson 2006: 312). Fenwick ja Phillipson

käsitlevad allikakaitse probleemide all põhjalikult Judith Milleri juhtumit³², mis oli seotud Iraagi massihävitusrelvade olemasolu avaliku eitamisega diplomaadi poolt, kelle diskrediteerimiseks valitsus lekitas informatsiooni ajakirjanikele – üks neist oli Miller, kes hiljem allika varjamise eest vangistati. Autorid märgivad, et „antud juhul oli [allikakaitse] tulemus selline, et allika kaitsmine ajakirjaniku poolt ei olnud mitte avalikes huvides, vaid viis hoopis valeinformatsiooni kinnistamisele avalikkuses ja seega vastandus sellele [avalikule] huvile.“ (Fenwick & Phillipson 2006: 312, 318). Allikakaitse ainuke õigustus on, et seda kasutatakse avalikes huvides. See ei tähenda, et allikas ise peaks info andmisel tegutsema avalikust huvist lähtuvalt, kuna ka kallutatud teave võib sisaldada hindamatu väärtusega fakte või vihjeid. Kogu raskus info kontrollimise eest lasub ajakirjandusel.

Kuna suur osa ühiskonda mõjutavatest otsustest tehakse avalikkuse eest varjatult, siis on allikakaitsega seotud suur avalik huvi. Näiteks erakonnad ei kuulu avaliku teabe seaduse (AvTS) tähenduses teabevaldajate hulka, kuigi nad kahtlemata valdavad avalikku huvi puudutavat informatsiooni. Samas puudub formaalne kohustus isegi koalitsioonilepingu avalikustamiseks. Erakond tegutseb eraõiguslikus vormis ja täida selles tähenduses avalikke ülesandeid (AvTS § 5 lg 2). Samas, erakonna eesmärgiks on avaliku võimu teostamine ja see peaks mingil moel alluma avalikkuse kontrollile. Poliitikute vastastikkused süüdistused „lekitamisest“ jätavad mulje, justkui oleks tegemist raskemat sorti kuritegevusega. Tegelikult võib seda pidada avalikkuspoliitika normaalseks osaks, et poliitiline siseinfo välja imbub. Hoopis iseasi on ajakirjanduse ebakriitiline suhtumine neile lekitatud informatsiooni, mis on tegelikult vaikimisi nõusolek teenida allikavõimu (kes vastutasuks töötab skandaali ja läbimüüki) informeeritud avalikkuse arvel. Tugev allikakaitse suurendab neid ohte, kui puuduvad kohased ja piisavad aruandekohustuse mehhanismid.

Allikakaitsega külgnev – kuid seda mitte asendav – riigipoolne tagatis on korruptsioonist teavitaja (ehk "vilepuhuja") kaitse. (Sihver 2007: 44-45). Korruptsioonist teavitaja kaitse Eesti kehtivas õiguses on suhteliselt piiratud, sisaldades endas ainult teavitaja konfidentsiaalsuse tagamise võimalust korruptiivsest teost teatamisel asutuse juhile, kaitsepolitseile, politseile või prokuratuurile (korruptsioonivastase seaduse § 23).³³ Seadus ei taga teavitaja konfidentsiaalsust avalikkuse või ajakirjanduse teavitamise korral.

Keegi ei saa teha ajakirjanduse eest otsust, kas ja kuidas konfidentsiaalselt allikalt saadud infot kasutada. Ja ehkki allikakaitse õigusega on lahutamatu seotud kohustus allikat varjata, võib ka selle kohustuse rikkumine olla teatud juhul õigustatud. See on eetilise arutelu teema: „Ajakirjanikel on kohustused oma allikate ees, aga põhiline kohustus on neil avalikkuse ees. Kui allikad annavad teadlikult eksitavat infot, või otsest valeinfot, siis tundub olevat ajakirjanduseetikaga kooskõlas see välja uurida, vaidlustada /.../ ja kui vajalik, siis peaks nad olema valmis usaldust kuritarvitanud või manipuleeriva allika välja andma, või vähemalt tegema lõpu seostele selle allikaga ja info ümber lükkama.“³⁴ (Fenwick & Phillipson 2006: 313). Küsimusi on siin rohkem kui üks. Avalikkusel on „õigus teada“ teatud asjadest, mis ei ole avaliku teabega kaetud ja mida on võimalik saada ainult insaiderite kasutamisel allikatena. Allikale antud lubadustest peab ajakirjanik kinni pidama, aga neid lubadusi ei tohiks

³² Juhtumi analüüs allikakaitse artikli lk 581, 582.

³³ Soovi korral tagab uurimisasutus heauskse teavitamise korral teavitaja konfidentsiaalsuse, mida KVS §-s 23 nimetatakse küll anonüümsuse tagamiseks, kuid sisuliselt tähendab see ikkagi seda, et uurimisasutus teab teavitaja isikut. KVS ei sõnasta heausksust positiivses tähenduses, vaid omakasu või muude madalate motiivide puudumisena. Lisaks on konfidentsiaalsuse tagamise eelduseks, et teavitaja suhtes ei ole algatatud kriminaalmenetlust ning teavitaja ei osale uurimises tunnistajana (KVS § 23).

³⁴ Autorid viitavad siin USA ajakirjanike kutseühingu (Society of Professional Journalism) eetikakoodeksile, kättesaadav: <http://www.spj.org/ethicscode.asp>

ebaüaldusväärsale allikale üldse anda. Samas jääb info andmata, kui allikas ei ole kindel, et talle antud lubadust täidetakse ja tema isikut ei paljastata. Kuid kas avalikkusel on teatud juhtudel ka „õigus teada“ allikatest, kes teadlikult tegelevad info lekitamisega erahuvides ja kasutavad ajakirjandust ära, et avalikkusega manipuleerida? Ja kas ka allikas peaks vastutama?

Allikakaitse artiklis oleme analüüsinud tagajärgi, mis võib kaasa tuua kergekäeline tuginemine identifitseerimata usaldusallikatele. Järgnevalt peatume ühel juhtumil Eesti kohtupraktikast, kus allikas oli meediaprofessionaal, kes mängis ajakirjanduse üle kasutas massimeedia vahendeid oma eesmärkide saavutamiseks. Sellega on seotud küsimus vastutusest avaldatud faktide kontrollimise eest, mis Riigikohtu praktika järgi laieneb teatud tingimusel ka allikale.

Ravimitootjate asjas³⁵ asus Riigikohus seisukohale, et vastutavaks on nii meediaväljaanne kui ka allikas, kes andmed ajakirjanduses avaldamiseks esitas. Kaasuse asjaoludel tegeles kostja – Pfizer Eesti esindaja Reet Volkmann – aktiivse suhtekorraldusega, söötes meediasse konkurendi Merck Sharp & Dohme Inc. Eesti suhtes tõsiseid süüdistusi, mis väljaannetes ära trükiti, kuid hiljem kohtus osutusid kontrollimatuks. Õiguslik vaidlus keskendus küsimusele, kas VÕS § 1047 mõttes loetakse ebaõigete andmete avaldamiseks üksnes meediaväljaandes andmete avaldamist üldsusele või ka ebaõigete andmete avaldamist meediale. Oluline on seejuures, et süüdistused avaldanud meediaväljaandeid hageja kohtusse ei kaevanud, mistõttu vaidlus keskendus küsimusele, kas Volkmani sai antud asjaoludel lugeda avaldajaks.

Hagiavalduse kohaselt esitas Volkmann 16. oktoobril 2002. a Kaitsepolitseiametile avalduse, mille tervikteksti edastas ta avaldamiseks ka uudisteagentuurile Baltic News Service (edaspidi BNS). BNS-i koostatud uudistes tsiteeriti üksikasjalikult Volkmani esitatud avalduse teksti. 10. oktoobril 2002. a ajalehes Eesti Päevaleht avaldatud artikli "Ravimitootja võitleb Oviiri määruse vastu" kohaselt oli kostja esitanud avalduse Kaitsepolitseiametile, kuna samas sotsiaalministri 24. septembri 2002. a määruses olevat kohustatud arste ravima kõigepealt hageja südameravimiga Zocor ning kui ravi ei ole tulemuslik, võis kasutada teisi ravimeid. Volkmann märkis artiklis, et määrus on ebaseaduslik. Ta ei oska öelda, kas see on korruptsioon.³⁶

Siinkohal ei ole küsimus selles, kas ajakirjandus rikkus oma kohustusi, pannes suhtekorraldaja poolt ette söödetud info kriitikavabalt lehte ja andes seega roheline tule skandaalilaine kerkimisele. Sellele küsimusele annab vastuse EAEK p 3.5, mille järgi „[t]oimetuse kontrollib, eelkõige kriitilise materjali korral, informatsiooni tõesust ja allikate usaldusväärsust. Ka juhul kui avaldatava/edastatava materjali autoriks ei ole toimetuse töötaja, kontrollib toimetuse oluliste faktide tõesust“. Suurfirmit esindava meediaprofessionaali poolt konkurendi vastu esitatud süüdistused peaks olema küll selline materjal, millesse ajakirjandus suhtub suure eelarvamusega ja eriti kriitiliselt. Küsimus on hoopis selles, kas antud asjaoludel, kus süüdistused avaldanud ajakirjandusväljaannete vastutus oli välistatud seetõttu, et hagi nende vastu ei esitatud, oli siiski õige vastutusele võtta allikas. Riigikohus nõustus selles küsimuses hagejaga, et „meedias (ajakirjanduses) andmete avaldamise korral saab avaldajaks olla ka meediaväljaandele andmeid edastanud isik. Kuigi viimane ei ole nt ajaleheartikli avaldaja, saab ta olla andmete muus vormis avaldaja.“³⁷

³⁵ Riigikohtu tsiviilkolleegiumi 21.12.2005 otsus asjas nr 3-2-1-95-05.

³⁶ Samas, p 1-2.

³⁷ Samas, p 25.

Samas leidis kohus, et kostja ei omanud kontrolli andmete ajakirjanduses avaldamise üle ning seetõttu ei ole ta /.../ selles osas ka andmete meediaväljaandes avaldamise eest vastutav isik VÕS § 1047 lg 4 mõttes ning teda ei saa kohustada oma kulul ümber lükkama andmeid, mis on avaldatud nimetatud artiklis.³⁸ Küsitavaks jääb siin see, mis mõte on panna allikale kohustust andmed meediakanali ees ümber lükata, kui meediaväljaande kohustus vastav parandus avaldada. Andmete ümberlükkamisel üksnes meediakanali ees puudub kannatanu õigusi heastav mõju. Vaadates saavutatud tulemust ja kasutatud vahendite vahekorda, annab ravimitootjate kaasus pildi juriidilistest keerdkäikudest, mis tavainimese seisukohalt on kõike muud kui kasutajasõbralikud. Riigikohtus rohkem kui kolm aastat hiljem saavutatud õigus on rängalt ebaproportsionaalne, pidades silmas laimu leviku tõkestamise eesmärki.

Kui antud lahendit käsitleda pretsedendina, siis tähendab see, et hoolsuskohustus faktidega ümberkäimisel laieneb teatud juhtudel ka allikatele, kes informatsiooni avaldamiseks esitavad. Samas ei tohiks see kuidagi muuta üldpõhimõtet, et ajakirjandus vastutab kogu avaldatud info eest (välja arvatud formaadid, mille sisust ta on ennast selgesõnaliselt distantseerinud). Juhul, kui ajakirjandus ei täida piisavalt oma kohustust fakte ja allikate usaldusväärsust kontrollida ja laseb allikal ennast ära kasutada, peaks vastutus igal juhul langema meediaväljaandele. Vastasel korral ei ole meedia tegelikult motiveeritud oma avaldatava sisu võimalikult täielikuks kontrollimiseks vaid võib hoopis kalduda konfliktseid materjale esitama sellisel viisil, et vaidluse korral jääks vastutavaks allikas.

Allikakaitse ei tähenda ajakirjanduse õigust levitada kontrollimatut informatsiooni, vaid kaitseb allika ja ajakirjaniku vahelist usaldussuhet, kuivõrd see teenib avalikkuse „õigust teada“ ühiskonnale olulistest asjadest. Vastutus anonüümseks jäetud allikalt saadud info avaldamise eest on täielikult väljaande poolel.³⁹ Otsuses Tønsbergs Blad AS ja Haukom vs Norra selgitas EIK meedia vastutuse küsimust seoses anonüümsele allikale tugineva ja ebaõigeks osutunud fakti avaldamisega.⁴⁰ EIK nõustus Norra kohtute argumentatsiooniga selles osas, et viitega anonüümsele allikale avaldatud väidete eest vastutab meedia nagu oma sõnade eest. Anonüümne allikas on kontrollimatu, seetõttu kehtib temale tugineva informatsiooni avaldamisel rangem hoolsuskohustus. See on ajakirjanduse risk, kui anonüümsest allikalt pärinev info osutub vääraks.⁴¹ Viidatud kohtuasja põhiküsimuseks oli kinnisvaraomanik Vidar Rygh laimamise eest Norra kohtu poolt mõistetud karistus, mis EIK hinnangul kujutas ebaproportsionaalset sekkumist väljendusvabadusse.⁴² Otsuses rõhutatakse ajakirjanduse rolli demokraatlikus ühiskonnas ning vajadust erilise ettevaatlikkuse järele karistuste või muude selliste meetmete rakendamisel, mis võivad kahandada ajakirjanduse

Viidatud punktis selgitas kolleegium ühtlasi: "Avaldamine VÕS § 1047 tähenduses on andmete kolmandatele isikutele teatavaks tegemine. Avaldaja on seega isik, kes teeb kolmandatele isikutele andmed teatavaks."

³⁸ Samas, p 28.

³⁹ Nii näiteks sedastab ASN otsuses nr 362 - [...] Anonüümsest saadetud arvamuse avaldamine, ilma et toimetuse kontrolliks selle läkitaja isikut, on vastuolus hea tavaga. Ajakirjandusel ei sobi legitimeerida võimalust anonüümsest sõimata. Tuvastamatu autoriga teksti avaldamisel võtab toimetus täisvastutuse avaldatu eest endale. [...]. Vt ka ASN otsust nr 361 - [...] Sõnavabadus on küll igaühe inimõigus, kuid see ei tähenda, et ajakirjandusväljaanded peaksid tingimusteta avaldama kõik neile laekuvad tekstid [...].

⁴⁰ Kohtuotsuse asjaoludel oli ajaleht avaldatud ebaõiged faktiväited, mis kahjustasid kinnisvaraomaniku (Vidar Rygh) mainet. Ajaleht esines väitega, et kinnisvaraomanik oli toime pannud õigusrikkumise, järgmises selleteemalises artiklis aga mõõnis, et tegemist oli seaduseauguga, kuna kõik oli juriidiliselt korrektne. Lõpuks pidi leht tunnustama, et esialgne väide kinnisvaraomaniku õigusrikkumise kohta ei vastanud tõele.

⁴¹ Case of Tønsbergs Blad AS and Haukom v. Norway, 01.03.2007 (Application no. 510/04), p 95. Norra kohtu otsuste kohta vt p 39.

⁴² Vt otsuse p 6, p 36, p 38 ja p 102. Kohalikku ajalehte ja selle toimetajat kohustati maksma 50 000 NOK. Lisaks pidid nad katma kohtukulud 673 879 NOK.

julgust käsitleda teemasid, mille suhtes avalikkusel on õigustatud huvi (p 88). Asja lahendamisel kohaldas EIK oma varasemas praktikas kujundatud põhimõtet, et ajakirjanduses kellegi head nime kahjustavate ebaõigete väidete avaldamine võib olla õigustatud, kui (1) avaldatu suhtes on avalik huvi ja (2) ajakirjandus on tegutsenud heas usus ning (3) kooskõlas ajakirjanduseetikaga (st eelkõige faktide kontrollimise kohustus ja mitte kergekäeline tuginemine anonüümsetele allikatele).⁴³

Piisava hoolsuse ülesnäitamist faktide kontrollimisel, kui nende põhjal avaldatu osutub siiski vääraks, võimaldab ka Eesti võlaõigusseaduse § 1047 lg 3 – "Hoolimata käesoleva paragrahvi lõigetes 1 ja 2 sätestatust, ei loeta andmete või asjaolu avaldamist õigusvastaseks, kui avaldajal või isikul, kellele asjaolu avaldati, oli avaldamise suhtes õigustatud huvi ning avaldaja kontrollis andmeid või asjaolu põhjalikkusega, mis vastab võimaliku rikkumise raskusele."

Lõppsõna

Magistritöö raames avaldatud kaks artiklit – „Ajakirjandusvabadus ja allikakaitse“ ja „Üksikisiku seisund meedia suhtes ja vastulause esitamise õigus“ – tegelevad meediavõimu, üksikisiku õiguste ja avaliku huvi tagatiste ning ajakirjandusvabaduse küsimusega. Ajakirjandusvabadus sisustatakse instrumentaalselt, nii et selle mõõduks on igäihe õigused ja avaliku kommunikatsiooni huvid. Ajakirjandusvabadusel on välimised ja seesmised piirid, kus esimesed kehtestab riik ja teised ajakirjandus ise oma kriitilise enesepeegelduse ja -regulatsiooni kaudu. Koosregulatsiooni põhimõttel ei sekku riik juhul, kui eneseregulatsioon toimib. Viimase eeldab omakorda reaalsel sekkumise võimalust juhul, kui eneseregulatsioon oma eesmärgi ei täida.

Allikakaitse ja vastulause õigus on klassikalised ajakirjanduseetika põhimõtted ning erandid igäihe õigustest. Tegemist on eriõigustega, mille tagamine ei ole vajalik mitte meediaväljaannete huvides, vaid üldistes huvides ja inimeste õiguste kaitseks. Kui allikakaitse ei ole tagatud, siis kahandab see kodanike võimet teha ühiskonnas võimu teostamisega seotud teadlikke otsuseid, kuna kriitiline info jääb partei tagatoa või firma peakontori seinte vahele. Kui vastulause avaldamise kohustus ei ole tagatud, siis jätab see kaitsetuks mitte ainult massimeedia lavale tõugatud üksikisiku, vaid suurendab ka võimalust, et avalikkuse ette jõuab väär või ühepoolne informatsioon, mida ei parandata. Mõlemal kõnealusel eriõigusel on teinegi külge, mis sisaldab ohte ja avalikkusega manipuleerimise võimalusi, millega seondub jällegi küsimus aruandekohustusest – riigipoolse- ja eneseregulatsiooni õigest tasakaalust, mis kohustuste kaudu motiveeriks meediaettevõtteid investeerima sisu kvaliteeti ning arvestama meediaga seotud isikute õigusi ja avalikku huvi. Leidsime vastulause puhul, et riik ei saa toimetusele otsuseid ette kirjutada, küll aga motiveerida meediat läbi koosregulatsiooni. Seega toimib regulatsioon ringis, kus selgepiiriliste kohustuste olemasolu on vajalik tagatis aruandekohustuse rakendamiseks meedia poolt, viimasele omane paindlikkus on aga omakorda võti selleks, et reegleid tegelikkuses järgitaks. Allikakaitset pole isegi teoreetiliselt võimalik tagada ainult riigi või ainult ajakirjanduse poolt. Allikakaitse ja allikate võimuga seondub rida keerulisi küsimusi, kus põrkuvad avalik huvi ja erahuvid ning vahetegu nende vahel ei ole lihtne. Allikakaitse artiklis järeldasime, et põhiseaduslik väljendusvabadus nõuab konkreetsete õiguslike tagatiste olemasolu, eelkõige menetluslike erandite kehtestamist ajakirjaniku ja allika vahelise usaldussuhte kaitseks. Teiselt poolt eeldab allikakaitse õiguse

⁴³ Vt otsuse p 89.

eesmärgipärane rakendumine toimivaid aruandekohustuse mehhanisme, mis peavad vältima selle eriõiguse kuritarvitamist ja avalikkuse manipuleerimist massimeedia vahenditega.

Toimiv aruandekohustuse süsteem on meediavabaduse reguleerimiseks parim lahendus, kuid nagu näeme, eeldab see ka teatud riigipoolseid tagatise. Ajakirjandus peaks olema motiveeritud igal sammul tõestama, et ta ei ole mitte lihtsalt informatsiooni vahendaja, vaid väravavaht, kes tunnistab oma vigu ega keeldu põhjendatud vastulausest, küll aga kontrollib oma allikaid ja ei lase valimatult läbi mistahes infot, mis tema kanalitesse sisestatakse. Vastasel korral kaotab ta oma olemasolu õigustuse, mille tuntud vapiloomaks on „avalikkuse valvekoer“.

Abstract

Regulating Media Freedom: Protection of Journalistic Sources and Right of Reply

The present research paper comprises of two articles: „Media freedom and the protection of journalistic sources“ and „Individual versus the mass media: right of reply.“ These articles have been previously published in *Juridica*, Estonian magazine of jurisprudence.

General introduction has been added, in order to produce framework of the conceptions and basic law rationales underlying media freedom to free speech, and in connection with the communication theory. Theoretical conceptions discussed include conception of publicity, critical propaganda model, gatekeepers' theory, general mass communications theory and conceptions of constitutional law. The latter is discussed from the perspective of continental approach, including ECHR jurisprudence and Estonian laws, adding some comparative aspects related to the common law rationales of free speech.

The main argument of the thesis is that individual speech rights must not be granted to the mass media on the equity bases. Instead, some differentiated privileges should be granted and special obligations applied. Protection of journalistic sources and the right of reply are the two examples of differentiated regulations on media freedom – an example of a privilege and an example of an anti-privilege. Those exceptions of the general free speech right are in accordance with the press freedom in a positive sense, which is not just another liberal right granted to the press, but include special duties and responsibilities, thus supporting media accountability and creating favourable conditions for serving the public interest.

Freedom of the Press and Protection of Sources. The protection of confidential or secret media sources is a guarantee for the freedom of the media, which has its constitutional foundation in the freedom of the written word and information. The general aim of protecting sources could be considered to be informing the public of important state and social issues, as well as public control over the execution of public authority. Protection of sources is not an unrestricted right. The limit is set by the legal rights that are listed in the clause restricting freedom of expression, primarily the interest of administration of justice, which could require the disclosure of the source if it is necessary for determining the truth in a serious criminal matter. In guaranteeing the protection of sources there is an accompanying danger of misusing this right, which is expressed in the inability to check a confidential source, and in the reduction in the objectivity of the information. Through his analysis of the regulation of protection of sources in Estonia, the author takes the position that protection of sources in Estonia is not in accordance with the Constitution and European standards. The laws on judicial proceedings should stipulate the obligation to disclose confidential media sources, and the bases and procedures for clarifying these sources in other ways. In future changes to the laws on proceedings it is important that the possibilities for electronic surveillance be taken into account, and that these are balanced with appropriate measures, so that the legal protection of sources could fulfil its objective in the current media environment.

The Position of Individuals in Relation to the Media and the Right of Reply. In general, if false information about a person is published in the media or a personal attack is made, the victim may bring a claim before a court in order to protect his or her rights. Personality rights such as the protection of honour, dignity and a person's good name, the inviolability of private life and a

person's right to their image can be protected in Estonia through civil proceedings. It is quite another question whether lengthy court proceedings are in fact the best way to guarantee personality rights infringed by the media, if one takes into account the interests of public communication. The media operates independently and therefore even if a judgment is handed down in a case, it may not significantly influence public opinion. The same holds true for misuse of personal information. On the other hand, one has to consider that harsh penalties prescribed by law or court judgments awarding large amounts in damages may keep media publications in line, but they may also lead to a tendency to avoid addressing sensitive topics (chilling effect) This compromises the freedom of public communication and the role of the media in democratic society.

Kasutatud kirjandus⁴⁴

Albers, Marion & Stefanie Witzke (2003). The End of the „Woodward and Bernstein“ Era? The German Constitutional Court and Journalists' Privacy on Mobile Phones. – German Law Journal.

Berlin, Isaiah (1998). Vabaduse kaks mõistet. Valik esseid. Hortus Litterarum.

Barendt, Eric (1989). Freedom of speech. Oxford : Clarendon Press.

Chomsky, Noam (2002). Media Control: The Spectacular Achievements of Propaganda. Appendix – The Journalist From Mars: How the „War on Terror“ Should Be Reported. Seven Stories Press.

Cuilenburg, Jan van & Denis McQuail (2003). Media Policy Paradigm Shifts. Towards a New Communications Policy Paradigm. SAGE Publications.

Freedman, Des (2008). The politics of media policy. Cambridge, Polity.

Habermas, Jürgen (1996). Between Facts and Norms. Contributions to a discourse theory of law and democracy. Translated by William Rehg. Cambridge, Polity Press.

Habermas, Jürgen (1997). Popular Sovereignty as Procedure. Kogumikust Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics. Toim. James Bohman ja William Rehg. Cambridge: MIT Press.

Habermas, Jürgen (2001). Avalikkuse struktuurimuutus. Uurimused ühest kodanikuühiskonna kategooriast. Tallinn, Kunst.

Herman, Edward S. & Noam Chomsky (1988). Manufacturing consent. The Political Economy of The Mass Media. Pantheon Books, New York.

Maruste, Rait (2001). Sõnavabadus ja selle piirid. Euroopa inimõiguste konventsioon, selle järelevalveorganite praktika ning Eesti õigus. Juridica I lk 14-22.

McQuail, Denis (2003). Media accountability and freedom of publication. Oxford University Press.

McQuail, Denis (2000). McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Merusk, Kalle & Raul Narits. (1998). Eesti konstitutsiooniõigusest. Õigusteabe AS Juura, Tallinn.

Morrison, David E & Michael Svennevig, (2007). The defence of the public interest and the intrusion of privacy. Journalists and the public. SAGE Publications,.

⁴⁴ Artiklites sisalduvad viited õigusaktidele, dokumentidele ja ajakirjandusele on joonealuste märkuste loetelus.

Koltay, Andras. The Right Of Reply. A Comparative Approach. – Justum Aequum Salutare III 2007/4. Arvutivõrgus: <http://www.jak.ppke.hu/hir/ias/20074sz/11.pdf>

Phillipson, Gavin (2008). Trial by media: the betrayal of the first amendment's purpose. Law And Contemporary Problems, September. Kättesaadav: [http://www.law.duke.edu/shell/cite.pl?71+Law+&+Contemp.+Probs.+15+\(autumn+2008\)+pdf](http://www.law.duke.edu/shell/cite.pl?71+Law+&+Contemp.+Probs.+15+(autumn+2008)+pdf)

Shoemaker (1991). Pamela J. Gatekeeping. Sage Publications, lk 32 jj.

Sihver, Anneli (2007). Teavitaja kaitse ("vilepuhuja kaitse") süsteemi rakendatavus korruptsiooni avalikustamisel Eesti avalikus teenistuses. Magistritöö, TÜ Sotsiaalteaduskond, avaliku halduse osakond.

Sõerunurk, Sigrid. Poliitilise skandaali konstrueerimine Postimehes Välisministeeriumist kadunud dokumentide juhtumi näitel. Bakalaureusetöö, 2005. Tartu Ülikool. Sotsiaalteaduskond. Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

Tikk, Eneken & Nõmper, Ants (2007). Informatsioon ja õigus. Õigusteabe AS Juura, Tallinn.

Voorhoof, Dirk (1998). Guaranteeing the freedom and independence of the media. – Media and Democracy Council of Europe publications, Strasbourg.

Õiguskantsler. Ettepanek Rae Vallavalitsusele rikkumise kõrvaldamiseks seoses isikuandmete avalikustamisega Rae Vallavalitsuse poolt välja antavas ajalehes "Rae Sõnumid", september 2008. Kättesaadav: <http://www.oiguskantsler.ee/?menuID=12>

Meedia omandus ning selle mõju ajakirjandusvabadusele ja pluralismile : kokkuvõte 18 Ida-Euroopa riiki hõlmanud uurimusest / [koostaja Taivo Paju]

Ajakirjandusvabadus ja allikakaitse, Juridica, 2005, nr.8, lk.571-583

Kättesaadav:

http://www.juridica.ee/juridica_et.php?document=et/articles/2005/8/93817.SUM.php

Märkused:

1 Relvaekspert David Kelly lekitatud siseinfo põhjal paljastas BBC liialdused Tony Blairi väidetes, mis tuginesid Iraagi relvaraportile ja mida peaminister oli kasutanud sõja õigustamiseks. Valitsuse nõudmisel andis BBC allika välja. Lühikest aega pärast seda leiti David Kelly surnuna. Vt BBC ülevaade Huttoni raportist. Arvutivõrgus: http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/3099378.stm.

2 Ingliskeelses tekstis whistleblower, mis on üldlevinud nimetus siseinfo ajakirjandusse tilgutaja kohta. Siin ja edaspidi tähistab tekstis seda mõistet „insaider“, mis tundub eesti keeles suupärasem. Eestikeelsed vasted „koputaja“ ja „lekitaja“ on negatiivse varjundiga ja seetõttu siinses kontekstis hästi ei sobi.

3 Rahvusvahelise Ajakirjanike Föderatsiooni (IFJ) veebilehel. Arvutivõrgus: <http://www.ifj.org/default.asp?index=1807&Language=EN>.

4 Teabevabadus on tihedas seoses sõnavabadusega, sest ajakirjanduse ülesandeks on avaldada teavet ja arvamus küsimustes, millest avalikkusel on õigus teada. EIÕKonv art 10 sätestab üldise teabevabaduse ja sõnavabaduse ühtse põhiõigusena, mida võib nimetada sõna- ja teabevabaduseks.

5 Vt nt Sunday Times vs. Ühendkuningriik (nn Spycatcheri kaasus), 26.04.1979, A-seeria nr 30 p 65; Lingens vs. Austria, 8.07.1986, A-seeria nr 103, lk 26, p 41.

6 D. Voorhoof. Guaranteeing the freedom and independence of the media. – Media and Democracy Council of Europe publications. Strasbourg 1998, lk 57.

7 Spiegeli kaasus. – BVerfGE 20, 162 1. BvR 586/62, 610/63 ja 512/64. Arvutivõrgus: http://www.ucl.ac.uk/laws/global_law/german-cases/cases_bverg.shtml?05aug1966.

8 RT I 1995, 16, 228; 2005, 33, 243.

9 RT I 2000, 92, 597; 2004, 81, 542.

10 Avalikule teabele juurdepääsu õiguse kõrval sätestab põhiseaduse § 44 lg 1 üldise teabevabaduse: „Igaühel on õigus saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni“. Põhiseaduse tähenduses on üldiseks kasutamiseks levitatav informatsioon mitte ainult teabevaldajate poolt avalikustatav teave. Seoses põhiseaduse §-ga 45 viitab see ajakirjanduse rollile demokraatlikus ühiskonnas.

11 Rein Langi 5. aprilli 2001. a ettekandes „Õigus informatsioonile: Eesti avaliku teabe seadus (eesmärgid, seosed teiste seadustega)“. Konverentsil „Inimõiguste kaitse Eestis ja Euroopas“ (5.–6. aprill 2001). Vt ka avaliku teabe seaduse seletuskiri. Arvutivõrgus: <http://web.riigikogu.ee/ems/saros-bin/mgetdoc?itemid=003672877&login=proov&password=&system=ems&server=ragne1>.

12 Vt K. Merusk, R. Narits. Eesti konstitutsiooniõigusest. Tallinn 1998, lk 199.

13 RT I 1994, 40, 654; 2005, 47, 387.

14 Eesti ametnike hulgas olen kohanud infolekitajate suhtes valdavalt negatiivset suhtumist. Sellega seoses on huvitav märkida, et Time kuulutas 2002. aasta inimesteks Cynthia Cooperi, Coleen Rowley ja Sherron Watkinsi, kes lekitasid Enronist, FBIst ja WorldComist ajakirjandusele infot, mis võimaldas valgust heita tõsistele probleemidele nendes organisatsioonides.

15 RT I 1994, 42, 680; 2004, 87, 593.

16 RT I 2001, 61, 364; 2005, 47, 387.

17 Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member States on the right of journalists not to disclose their sources of information. Arvutivõrgus: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=342907&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75>.

18 Soovituse järgi laieneb allikakaitse kutseliste ajakirjanike kõrval ka iseseisvale veebiajakirjanikule ehk blogger'ile, mitte aga kirjasaatjale ja Interneti-foorumis kommentaari postitajale.

19 Rääkides avalikkuse huvist EIÖKonv artikli 10 kohaldamisel on eriti oluline seda mitte segi ajada uudishimuga. On selge, et üldsus võib tunda suurt huvi allika vastu, kuid allika avaldamist tuleb kaaluda siiski demokraatliku avalikkuse seisukohalt, mille tagatiseks on sõna- ja teabevabadus.

20 Selgitav memorandum EN-i soovitusele nr R (2000) 7. Arvutivõrgus: http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/media/4_Documentary_Resources/CM/Rec%282000%29007&ExpMem_en.asp#TopOfPage.

21 Freedom of the Press Act. – Constitutional Documents of Sweden. Swedish Riksdag 1975, lk 37. Vt alajaotused 3:2, 3:4 ja 7:3.

22 27.03.1996. – Reports 1996-II.

23 Avaldus nr 51772/99. Kohtuotsus on kättesaadav EIÖK lahendite otsingusüsteemis HUDOC. Arvutivõrgus: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=roem-en&sessionid=3911992&skin=hudoc-en>.

24 Avaldus nr 33400/96. Vt ametlik pressiteade otsuse kohta EIÖK kodulehel. Arvutivõrgus: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

25 Osutatud Roemeni ja Schmidti ning Ernsti kaasuste mitteametlikud kokkuvõtted on eesti keeles kättesaadavad EN Tallinna infotalituse veebilehel www.coe.ee.

26 Kaposse ülekuulamisele, padjapüür peas. – Eesti Ekspress, 20. jaanuar 2005; Mis toimus Võrus tegelikult? – Eesti Ekspress, 10. veebruar 2005.

27 Padjapüüri jälgedes ehk kes murdis sisse minu koju. – Eesti Ekspress, 3. veebruar 2005. Arvutivõrgus: <http://www.ekspress.ee/viewdoc/70AC51D064ACA787C2256F9C00320DD9>.

28 M. Albers, S. Witzke. The End of the „Woodward and Bernstein“ Era? The German Constitutional Court and Journalists' Privacy on Mobile Phones. – German Law Journal 2003 (4) 7, lk 652, 658–660.

29 Samas, lk 651. BVerfGE 67, 157 (172); 85, 386 (396); 100, 313 (358).

30 RT I 2003, 27, 166; 2005, 39, 307.

31 Omaette küsimus, mis käesolevasse käsitlusse ei mahu, on sõnumisaladuse kaitseala Eestis. Julgeolekuasutuste seadus (§-d 25 ja 26) sätestab sõnumisaladuse riivena üksnes sõnumi sisu jälgimise (pealtkuulamine, -vaatamine või salvestamine), samas kui andmete kogumine sõnumi kohta (sh kõnedeeristus) on määratletud vaid perekonna- ja eraelu riivena. Praktiline põhjus selliseks piiritlemiseks leidub ilmselt põhiseaduse § 43 teises lauses, mille kohaselt sõnumisaladusest saab teha erandeid üksnes kohtu loal. Sellest vaheteost lähtuvad julgeoleku- ja jälitusasutused elektroonilise side seaduse (§-d 112 ja 113) alusel sideettevõtjalt klientide side kohta teabe nõudmisel, kusjuures teave sõnumi kohta on enamasti tagatud pideva elektroonilise ühendusega (§ 112 lg 2).

32 Julgeolekuasutuste seaduse kohaselt piiratakse sõnumi saladust elektroonilise side võrgu kaudu edastatava sõnumi või muu teabe pealtkuulamise, -vaatamise või salvestamisega (s.t sõnumi sisuga tutvumisega), milleks tuleb saada halduskohtust luba (JAS § 25 lg 3 p 2 ning § 27 lg 1), sõnumi edastamist puudutavate andmete (teabe sõnumite edastamise fakti, kestuse, viisi, vormi kohta; edastaja või vastuvõtja isikuandmete ja asukohaandmete) kogumiseks piisab julgeolekuasutuse juhi või tema poolt volitatud ametniku korraldusest (JAS § 26 lg 3 p 4 ning § 27 lg-d 3 ja 4).

33 Eesti ajakirjanduseetika koodeks, p 1.2.

34 Eesti ajakirjanduseetika koodeksist lähtuvad oma tegevuses Eestis tegutsevad eneseregulatsiooniroorganid – Avaliku Sõna Nõukogu ja Pressinõukogu. Vt www.asn.org.ee ja www.eall.ee/pressinoukogu.

35 „Kuna artikkel on kirjutatud üldsusele tundmatu ajakirjaniku poolt, tekib mõte ilmest pahatahtlikkusest. Sellise anonüümse sisuga solvava löigu avaldamine meie juhtivas päevalehes, mille artikleid maailmas refereeritakse, jätab Eestist äärmiselt halva mulje ning annab vale signaali Eesti tegelikkuse kohta, mis vähendab kindlasti Eestit külastada või siin ettevõtlust arendada soovivate inimeste hulka,“ kirjutas Edgar Savisaar. Möödus neli tööpäeva ja ministeeriumist saabus vastus: „Teatame, et Teie poolt nimetatud artikkel, mis ilmus

14.1.2004 Eesti Päevalehes, on edastatud politseile kontrollimiseks ja asjaolude väljaselgitamiseks ning süüteo ilmnemisel vastavate isikute vastutusele võtmiseks. Lugupidamisega Kalev Timberg, Sisejulgeoleku asekancler.“ S. Selder. Sergio Selder: pane ta kohe kongi, mis sa hellitad. – Eesti Päevaleht, 17. veebruar 2004.

36 Samas. Vt ka Reuters: Sülitav kelner šokeerib imago-teadlikku Eestit. – Eesti Päevaleht, 26. veebruar 2004. Arvutivõrgus: http://www.epl.ee/artikkel_258630.html&P=1.

37 Vt Riigiprokuratuuri pressiteade, 26.02.2004, „Prokurör lõpetas kriminaalmenetluse ajakirjaniku suhtes“.

38 Konstaabel Tõruke sai noomituse. – Eesti Päevaleht, 26. veebruar 2004.

39 Telefonivestlus Sergio Selderiga, 23.09.2005.

40 Teenistusliku juurduse materjalide edastamine vastavalt teabenõudele 29.09.2005. Politseipeadirektori 17.02.2004 käskkirjaga nr 275 p algatatud distsiplinaarjuurduse kokkuvõte.

41 RT I 2003, 26, 158; 2004, 30, 208.

42 Eesti ajakirjanduseetika koodeksi p 3.5.

43 Faktilisus viitab kõigepealt uudiste edastamise vormile, mis tegeleb sündmuste ja väidetega, mida saab allikate kaudu kontrollida ja mis on esitatud ilma kommentaarideta või vähemalt igasugustest kommentaaridest selgelt eristatuna. Faktilisus hõlmab ka mitmeid teisi tõe kriteeriume: kirjelduse täielikkust, täpsust ja mittemillegi varjamist. Teine tähtis faktilisuse aspekt on olulisus, mida on raske nii defineerida kui ka saavutada. D. McQuail. Massikommunikatsiooni teooria. 4. tr. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Tartu Ülikooli Kirjastus 2000, lk 156.

44 Samas, lk 155–158.

45 Allan Little on olnud sõjakorrespondendina kohal viimase 15 aasta peamistes kriisikolletes, kus meedia on tema sõnul järjest enam rakendatud sõjaliste eesmärkide teenistusse. Selle kohta on kasutusel sõjandustermin Information Operational Effect. Vt näiteks BBC News. War reporters face new challenges. Arvutivõrgus: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/2880949.stm.

46 Eesti Televisiooni meediakonverentsi teemal „Saba liputab koera: kas meedial on õigus maailma paremaks muuta?“. Tallinn, 15. september 2005.

47 Vt näiteks BBC News. “War reporters face new challenges”. Arvutivõrgus: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/2880949.stm.

48 Vt D. McQuail (viide 42), lk 155 ja 156. Uudiste objektiivsuse kohta vt samas lk 288 ja 289.

49 Goodwin vs. Ühendkuningriik (viide 22), p 39.

50 Samas, lk 500, p 46.

51 Goodwini kaasus puudutas Inglise kohtu määrust, mis kohustas hr Goodwini infoallikat avaldama põhjendusel, et see oli vajalik õigusemõistmise huvides. Määruse aluseks oli 1981. aasta Contempt of Court Act, mille art 10 sätestab, et ükski kohus ei saa nõuda allikate avalikustamist, „kui kohus ei ole kindlaks teinud, et avalikustamine on vajalik õigusemõistmiseks, riigi julgeoleku, korrariikumise või kuriteo ärahoidmiseks“. EIÕK pidas proportsionaalsuse printsiibist lähtuvalt õigustamatuks, et artiklis 10 ettenähtud erandi (avaldamine on vajalik õigusemõistmise huvides) kohaldamine välistas üksikjuhul allika mitteavaldamise kasuks rääkivate argumentide kaalumise.

52 Goodwin vs. Ühendkuningriik (viide 22), p 39.

53 Samas, p 33.

54 S. Sõerunurk. Poliitilise skandaali konstrueerimine Postimehes Välisministeeriumist kadunud dokumentide juhtumi näitel. Bakalaureusetöö, 2005. Tartu Ülikool. Sotsiaalteaduskond. Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

55 Kuna käesoleva artikli eesmärgiks ei ole anda hinnangut konkreetsele ajakirjanduspraktikale, on ajakirjanike nimed tekstis asendatud tähtedega X ja Y.

56 S. Sõerunurk (viide 54), lk 64 ja 65. Tekstis identifitseerimata allikad jagunevad konfidentsiaalseteks allikateks ja kõrvaltegelasteks, kes ei ole teemaga otseselt seotud, kuid annavad sellegipoolest infot, seda eriti skandaali arenedes.

57 Samas, lk 64–66. „Ajakirjanik X tunnistab, et ajakirjandus otsib mõnikord võimalust, kuidas tõestuseta fakte legaliseerida. See viitab võimalusele, et toimetused teadis mingit siseinfot ning otsis sellele oma allikatest kinnitust. Just „oma allikad“ on siin oluline, sest skandaalses olukorras on ajakirjanikul vaja saada infot, mis skandaali selgitaks. Kuna seda ei saa selgitada

teemaga mitte kursis olevad inimesed, peab info tulema järelikult teadjatelt. Teadjad ei taha aga oma nime all kõnelda. Kuid kuna nad on muutunud ajakirjaniku „oma allikateks“, räägib ajakirjanik neist anonüümselt. Ajakirjanik ei kahtle allika motiivides ja on rahul, sest sai vajaliku info kätte.“ Samas, lk 66–67.

58 Põhiteema kõrval on analüüsis ära toodud kõrvalteemad, mis kohati eksitasid põhiteema kajastamist. Mitmes artiklis viitasid eri allikad Välisministeeriumis valitsenud pingelisele õhkkonnale. Selgeima alateemana eristus nii intervjuudest kui ka tekstianalüüsist Reformierakonna ja Res Publica vaheline konflikt. Samas, lk 74.

59 Tausta vt nt Wikipedia: Plame Affair. Arvutivõrgus: http://en.wikipedia.org/wiki/Plame_affair.

60 Vt Times Reporter Free from Jail; She Will Testify. – New York Times, 30. september 2005.

Arvutivõrgus:

<http://www.nytimes.com/2005/09/30/politics/30COURT.html?ei=5094&en=2ad1e58f95f5ea69&hp=&ex=1128139200&adxnnl=1&partner=homepage&adxnnlx=1128087133-PLrlgJPK+8/OHnea+QNQlg>.

61 Sündmuste kronoloogiat vt A Timeline in The Judith Miller/CIA Leak Case. – Editor & Publisher, 30. september 2005. Arvutivõrgus:

http://www.editorandpublisher.com/eandp/news/article_display.jsp?vnu_content_id=1001219850.

62 Cooper on tunnistanud, et ta rääkis enne infoleket Valge Maja vanemnõuniku Karl Rovega, kuid ülekuulamisel kinnitas viimane, et ta Valerie Plame'i identiteeti ei paljastanud.

Vt Newsweek: Rove spoke to reporter before leak. Arvutivõrgus:

<http://www.cnn.com/2005/LAW/07/03/cooper.rove/>.

63 IFJ veebilehel. Arvutivõrgus: <http://www.ifj.org/default.asp?index=3237&Language=EN>.

64 Time veebiväljaandes. Arvutivõrgus:

<http://www.time.com/time/nation/article/0,8599,1078444,00.html>.

65 Vt nt Avaliku Sõna Nõukogu lahend nr 247, 22. juuni 2001, E. ja M. Fink ajalehe Eesti Päevaleht (R. Berendson „Jüri Pihl hoiatab: allilm trügib jõuga poliitikasse“, 24. mai 2001) vastu. Eesti Päevalehe peatoimetaja Priit Hõbemägi selgitas Avaliku Sõna Nõukogule, et faktiväide Finkide võimalikust seotusest allilma ja Keskerakonna kontaktide vahendamisega pärineb konfidentsiaalselt ja toimetuse jaoks väga usaldusväärset kaitsepolitsei allikalt. Avaliku Sõna Nõukogu tegi asjas tauniva otsuse, leides: „Toimetuse konfidentsiaalne allikas (Kaitsepolitsei) on end aga ametlikult distantseerinud väidetavalt usalduslikuna toimetusele edastatud informatsioonist (Kaitsepolitsei eitab, nagu oleks vastav info neile üldse laekunud, rääkimata selle uurimisest), mistõttu ei suuda toimetus avaldatud faktiväidet Finkide seotuse kohta allilmaga tõestada ega tõenditega tagada“.

66 Vt Fressoz ja Roire vs. Prantsusmaa, 21. jaanuar 1999. – Reports 1999-I, p 53; Goodwin vs. Ühendkuningriik (viide 22), lk 500, p 39.

67 Vt Goodwin vs. Ühendkuningriik (viide 22), lk 500-01, p 40.

Üksikisiku seisund meedia suhtes ning vastulause esitamise õigus, Juridica, 2008, nr.2, lk.102-118

Kättesaadav:

http://www.juridica.ee/juridica_et.php?document=et/articles/2008/2/139463.SUM.php

Märkused:

*1 Jutt on sellistest (õiguskaitsel) vahenditest nagu vastulause, parandus, õiendus ja tõele mittevastavate andmete ümberlukkamine. Vastulause laiemas tähenduses on ühisnimetajaks kõigile niisugustele võimalustele, mis ei piirdu seaduses sätestatud õigustega, vaid võivad olla tagatud samaväärsete eneseregulatsiooni abinõudega.

*2 RT I 2007, 24, 127 .

*3 Värske ülevaate saamiseks vastulause esitamise õigusest Euroopa riikides ja mujal vt A. Koltay. The Right Of Reply. A Comparative Approach. – Justum Aequum Salutare III 2007/4, lk

209 ja 210. Riikide võrdlus lk 210 jj. Arvutivõrgus: <http://www.jak.ppke.hu/hir/ias/20074sz/11.pdf>

*4 Memorandum on the draft Council of Europe Recommendation on the right of reply in the new media environment by Article 19 Global Campaign for Free Expression. London , August 2003, lk 4. Arvutivõrgus: <http://www.article19.org/pdfs/analysis/council-of-europe-right-of-reply.pdf>.

*5 418 U.S. (Reports of Cases in the Supreme Court of USA) 241 (1974), lk 258.

*6 Rõhutades toimetamisvabaduse tähtsust ajakirjandusvabaduse seisukohalt, otsustas USA ülemkohus, et vastulause avaldamise õigus on vastuolus esimese konstitutsiooniparandusega, mis keelab seadusandjal sekkuda sõna- ja ajakirjandusvabaduse teostamisse. Seejuures lükkas USA ülemkohus tagasi osariigi ülemkohtu argumentatsiooni, mis pidas vastulause õigustatuks infovabaduse seisukohalt (free flow of information). Arvutivõrgus: http://epic.org/free_speech/tornillo.html.

*7 RT I 2004, 29, 191 ; 2007, 66, 408 .

*8 Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030460>.

*9 Seletuskiri seaduse muutmise eelnõu juurde: Hallituksen esitys laiksi sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi . Arvutivõrgus: http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/pevm_14_2002_p.shtml. Vt § 2 „Määritelmät“.

*10 P. J. Shoemaker. Gatekeeping. Sage Publications 1991, lk 32 jj.

*11 Samas, lk 33.

*12 Samas, lk 41.

*13 FCC (Federal Communications Commission) rakendatud doktriini kindlustas õiguslikult ülemkohus oma otsusega asjas Red Lion vs. FCC. – 395 U.S. 367 (1969).

*14 M. Price. Taxonomy of Access. – A. Sajo, M. Price (eds.). Rights of Access to the Media. Kluwer Law 1996, lk 10–11 ja joonealused viited nr 19–20.

*15 E. Barendt. Access to the Media in Western Europe. – A. Sajo, M. Price (viide 14), lk 112 jj.

*16 A. Sajo, M. Price (viide 14), lk 10 ja 115.

*17 Euroopa Nõukogu soovitusel ja resolutsioonil ei ole liikmesriigi jaoks otsest õiguslikku siduvust. Kõnealused dokumendid näevad ette sobivad vahendid põhiõiguskollisioonide lahendamiseks ja omavad seetõttu õiguslikku tähendust Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni rakendamisel.

*18 Määrus nr 2007-1527, 24.10.2007, § 1 lg 2. Arvutivõrgus: [http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000428279&dateTexte =](http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000428279&dateTexte=).

*19 Vt ülevaadet määruse rakendamisest: Right of Reply Online Operational. – IRIS – Legal Observations Of The European Audiovisual Observatory 2008/1, lk 11–12.

*20 Süstemaatilise ülevaate saamiseks informatsioonilise enesemääramise õiguse, eraelu kaitse, väljendusvabaduse ja infoõiguse seostest vt E. Tikk, A. Nõmper. Informatsioon ja õigus. Tallinn 2007, lk 36 jj (isikuandmete kaitse kohta lk 76 jj).

*21 Kohtuasi 59320/00, Von Hannover vs. Saksamaa. – ECHR 2004-VI.

*22 Õiguslik kohustus vastulause avaldamiseks toob kaasa väljendusvabaduse riive, sest sellega sekkutakse toimetuse valikutesse. Küsimus on selle riive õigustatuses. Vt Euroopa Inimõiguste Komisjoni 12.07.1989 otsus asjas 13010/87, Ediciones Tiempo S. A. vs. Hispaania. Arvutivõrgus: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?skin=hudoc-en>.

*23 Nimetatud legitiimsed eesmärgid on toodud ka Euroopa Nõukogu resolutsiooni (74) 26 preambulis (siin ja edaspidi artikli autori rõhutuse): [...] Considering that the right to freedom of expression includes the freedom to receive and to impart information and ideas without interference by public authority and regardless of frontiers, as laid down in Article 10 of the European Convention on Human Rights; Considering that under this provision the exercise of this freedom carries with it duties and responsibilities, in particular in connection with the protection of the reputation or rights of others; [...] Considering that it is also in the interest of the public to receive information from different sources, thereby guaranteeing that they receive complete information ; [...].

*24 Art 23.

- *25 Directive 97/36/EC of the European Parliament and of the Council of 30 June 1997 amending Council Directive 89/552/EEC on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities . Täiendus puudutab vastulause õiguse rakendamist: „Liikmesriigid tagavad, et vastulause esitamise õiguse või võrdväärsete õiguskaitselahendite tegelikku kasutamist ei takista põhjendamatute tingimuste kehtestamine. Vastulause edastatakse mõistliku aja jooksul pärast põhjendatud nõude esitamist nõude aluseks olevale saatele vastaval ajal ja viisil.“**
- *26 Directive 2007/65/EC of The European Parliament and of The Council of 11 December 2007 amending Council Directive 89/552/EEC on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the pursuit of television broadcasting activities . Arvutivõrgus: http://www.ebu.ch/CMSimages/en/leg_ref_ec_directive_ams_111207_tcm6-57064.pdf.**
- *27 Direktiivi 2007/65/EÜ preambuli p 53 möönab, et vastulause esitamise õigus on televisiooni puhul kohane õiguskaitselahend, mida tuleks rakendada ka veebikeskkonnas. Seejuures viidatakse direktiivis 2006/952/EÜ antud suunistele.**
- *28 A. Koltay (viide 3), lk 209 ja 210.**
- *29 Vastuvõetud soovitus ja teave eelnõu menetluskäigu kohta on kättesaadavad Euroopa Parlamendi veebilehel. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/oeil/FindByProcnum.do?lang=2&procnum=COD/2004/0117>.**
- *30 Council of Europe Committee of Ministers Resolution (74/26) – On The Right of Reply – Position of The Individual In Relation To The Press. Appendix. Minimum rules regarding the right of reply to the press, the radio and the television and to other periodical media . Arvutivõrgus: [http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/4_documentary_resources/CM/Res\(1974\)026_en.asp](http://www.coe.int/t/e/human_rights/media/4_documentary_resources/CM/Res(1974)026_en.asp)**
- *31 Recommendation Rec(2004)16 of the Committee of Ministers to member states on the right of reply in the new media environment . Arvutivõrgus: [http://www.coe.int/T/E/Com/press/News/2004/rec\(2004\)16.asp](http://www.coe.int/T/E/Com/press/News/2004/rec(2004)16.asp).**
- *32 Resolutsiooni (74) 26 p 3 ja p 4 alap i.**
- *33 The term “medium” refers to any means of communication for the periodic dissemination to the public of edited information, whether on-line or off-line, such as newspapers, periodicals, radio, television and web-based news services.**
- *34 Considering that it is desirable to provide the individual with adequate means of protection against the publication of information containing inaccurate facts about him, and to give him a remedy against the publication of information, including and opinions, that constitutes an intrusion in his private life or an attack on his dignity, honour or reputation, whether the information was conveyed to the public through the written press, radio, television or any other mass media of a periodical nature; [...].**
- *35 Effective possibility for the correction.**
- *36 Effective remedy against the publication of facts and opinions.**
- *37 Any natural or legal person, irrespective of nationality or residence [...].**
- *38 Viimased kaks erandikategooriat vastulause resolutsioonis ei sisaldanud. Samas sisaldas resolutsioon (74) 26 erandit juhuks, kui vastulause taotlemisega on ebamõistlikult viivitatud.**
- *39 Kommentaar printsibile nr 11: Defining Defamation: Principles on Freedom of Expression and Protection of Reputation, ARTICLE 19: London 2000. Arvutivõrgus: <http://www.article19.org/pdfs/standards/definingdefamation.pdf>.**
- *40 Resolutsiooni p 5: In order to safeguard the effective exercise of the right to reply, the national law shall determine the person who shall represent any publication, publishing house, radio, television or other medium for the purpose of addressing a request to publish the reply. The person who shall be responsible for the publication of the reply shall be similarly determined and this person shall not be protected by any immunity whatsoever.**
- *41 Recommendation (2006/952/EC) of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on the protection of minors and human dignity and on the right of reply in relation to the competitiveness of the European audiovisual and on-line information services**

industry. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:378:0072:0077:EN:PDF>.

*42 Teave soovitusel menetluskäigu kohta (procedure file) on kättesaadav Euroopa Parlamendi veebilehel. Arvutivõrgus: <http://www.europarl.europa.eu/oeil/FindByProcnum.do?lang=2&procnum=COD/2004/0117>.

*43 Annex 1. Indicative guidelines for the implementation, at national level, of measures in domestic law or practice so as to ensure the right of reply or equivalent remedies in relation to on-line media.

*44 RT I 1994, 42, 680 ; 2007, 66, 408 .

*45 RT I 2007, 10, 46 ; 2007, 66, 408 .

*46 Saate või selle osade esitus Interneti, mobiilside jm uue meedia vahendusel ei ole ringhääling ning sellele RingHS ei kohaldu. Lähtuvalt RingHS § 4 lõikest 1 on saate üheks tunnuseks see, et ta on ringhäälingu kaudu signaalina edastatud.

*47 Eelnõu 965 SE I seletuskiri. Arvutivõrgus: <http://web.riigikogu.ee/ems/sarobin/mgetdoc?itemid=062550010&login=proov&password=&system=ems&server=ragne11>.

*48 RT I 2001, 81, 487 ; 2007, 56, 375 .

*49 RKTko 13.05.2005, 3-2-17-05, p 27.

*50 Vrd E. Tikk, A. Nömper (viide 20), lk 61. M. Ernits. Avalik väljendusvabadus ja demokraatia. – Juridica 2007/1, lk 19.

*51 RKTko 19.02.2008, 3-2-1-145-07, p 14.

*52 Uuematest kohtuasi 510/04, Tønsbergs Blad AS ja Haukom vs. Norra, 1.03.2007, p 89 ja kohtuasi 37464/02, Standard Verlagsgesellschaft MBH (no. 2) vs. Austria, 22.02.2007, p 38.

*53 Eesti ajakirjanduseetika koodeks:

„1.1. Demokraatliku ühiskonna toimimise eeltingimus on kommunikatsioonivabadus. Vaba ajakirjandus on selle tingimuse saavutamise vahend ja eeldus.

1.2. Ajakirjandus teenib avalikkuse õigust saada tõest, ausat ja igakülgset teavet ühiskonnas toimiva kohta. Ajakirjanduse üks peamine kohustus on ühiskonnas kriitiliselt jälgida poliitilise ja majandusliku võimu teostamist. [...]“

*54 RKTko 10.10.2007, 3-2-1-53-07 (merereostuse asi), p 19.

*55 RKTko 19.02.2008, 3-2-1-145-07 (Georg Grossi asi), p 15.

*56 RKTko 31.05.2006, 3-2-1-161-05 (Maardu korteriühistu juhtum), p 10. Kohtu seisukohas on märgatav tautoloogia, sest mõiste „andmed“ on omakorda sisustatud mõiste „faktiväide“ abil.

*57 RKTko 21.12.2005, 3-2-1-95-05 (ravimitootjate kaasus), p 25. Vt ka RKEKo 05.12.1997, 3-2-1-99-97 (kantpea kaasus).

*58 RKTko 21.12.2005, 3-2-1-95-05, p-d 28 ja 30.

*59 Seda probleemi käsitleb riigikohtunik J. Luik oma eriarvamuses ravimitootjate kaasuses (eriarvamuse p 3).

*60 Eesti Ekspress, 29. veebruar 2008, A-osa lk 10, „Kirjad“. Veebist ei õnnestunud allakirjutanul kõnealust kirjaderubriiki leida.

*61 T. Koch. Ajalehtede liit sõidib uue meediaseadusega – Postimees, 9. veebruar 2007; Ajalehtede Liit jahmatus juba kümme aastat kehtinud seadusesätte peale. – Justiitsministeeriumi pressiteade, 9. veebruar 2007; Isikuandmete kaitse seadus pälvis advokatuuri meelepaha. – Postimees online, 4. november 2006; Põhiseaduskomisjon muutis isikuandmete kaitse seaduse eelnõu. – Riigikogu pressiteade, 12. veebruar 2007; T. Tammerk. Ei soovi lillede ja liblikate õitseaega. – ärileht.ee, 5. veebruari 2008; J. Filippov, A. Viidik, P. Hõbemägi, S. Vedler, T. Vahter, R. Ranne. Teel vaikiva ajastu poole. – Eesti Ekspress, 1. veebruar 2008.

*62 Isikuandmete kaitse seaduse eelnõu (1026 SE) teise lugemise stenogramm, 14.02.2007. Arvutivõrgus: http://web.riigikogu.ee/ems/stenograms/2007/02/t07021405-21.html#P808_175446.

*63 Bundesdatenschutzgesetz. Arvutivõrgus: http://www.bdd.de/Download/bdsg_eng.pdf (paralleeltekst tõlkega inglise keelde). § 41 redaktsioon: 18.05.2001 (BGBl. I lk 904) – Gesetz zur Änderung des Bundesdatenschutzgesetzes und anderer Gesetze.

- *64 Saksa lahenduse põhiseadusliku tausta kohta vt: Study on Co-regulation measures in the Media Sector. Annex 4: Media Systems (Country Reports). Study for the European Commission 2006, lk 155–156. Viited liidumaade pressiseadustele: <http://www.presserat.de/Landespressegesetze-A.214.0.html>.
- *65 Soovitus Andmekaitse Inspeksioonile teabevaldajate poolt ajakirjandusele edastatava avaliku teabe ja ajakirjanduses avaldatavate isikuandmete kohta juhiste koostamiseks, detsember 2007. Arvutivõrgus: <http://www.oiguskantsler.ee/?menuID=144>.
- *66 Vrd EIÕK seisukohta kohtuasjas Peck vs. Ühendkuningriik, kus kohus juhtumi asjaolusid arvestades pidas sellise videosalvestise televisioonis avaldamist, milles näidati tänaval nuga käes enesetappu kavandavat isikut, isiku eraelu puutumata rikkumiseks, sest avalikkuse huvi oleks saanud rahuldada isikut vähem koormaval viisil, nt küsides isikult nõusolekut või muutes tema kujutise äratundmatuks (p 80).
- *67 RKTko 13.05.2005, 3-2-1-17-05, p-d 28 ja 29.
- *68 Vt nt Avaliku Sõna Nõukogu 11.04.2001 lahend 236: „tauniv tõestamata faktiväidete suhtes, vastulause avaldamise suhtes vabastav. [...] Vastulause kohta selgitas peatoimetaja, et vastulause avaldati toimetuse reegli kohaselt kirjade rubriigis [...]“. Avaliku Sõna Nõukogu lahendid arvutivõrgus: http://www.asn.org.ee/asn_lahendid.php.
- *69 J. Laffranque, M. Leppik, G. Suumann. Õigusemõistmise ja meedia suhted Eestis ja Euroopas. – Juridica 2005/5, lk 335.
- *70 Arvutivõrgus: <http://www.eall.ee/eetikakoodeks> (Eesti Ajalehede Liidu kodulehel); <http://www.asn.org.ee/koodeks.html> (Avaliku Sõna Nõukogu kodulehel).
- *71 Nii on see nt ka Soome meediaseaduses, mille § 8 näeb ette vastulause esitamise õiguse isikuõiguste rikkumise korral (loukkaa, ingl k offensive). Ebaõigete faktiväidete avaldamise korral kehtib aga paranduse õigus (§ 9). Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä. Arvutivõrgus: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030460>. Tõlge inglise keelde: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2003/en20030460.pdf>
- *72 Avaliku Sõna Nõukogu 12.12.2007 lahend 378, Rain Tolki kaebus SL Õhtulehe kirjutise „Filmitegijate jooming lõppes koera surmaga“ kohta.
- *73 Nt Avaliku Sõna Nõukogu 02.02.2007 lahend 359.
- *74 Nt Avaliku Sõna Nõukogu 31.07.2002 lahend 270: „[...] mis tahes kriitiline informatsioon mõjutab äriettevõtete majandustegevust, mistõttu peavad kõik esitatavad faktid olema usaldusväärsed ja tõestatavad. Tõsised süüdistused peavad tuginema põhjalikule ajakirjanduslikule uurimistööle.“
- *75 Pressinõukogu 06.09.2006 otsus Vesti Dnjas 05.06.2006 ilmunud artikli „Ühinemine ei lisa autoriteeti“ kohta. Pressinõukogu otsused arvutivõrgus: <http://www.eall.ee/pressinoukogu/kaebused.php>.
- *76 Nt Avaliku Sõna Nõukogu 28.02.1996 lahend 87: „Artiklis ei ole täpselt eristatav, kus lõpeb tsitaat ja algab ajakirjaniku enda tekst. [...] Kui faktilist/arvulist materjali ei olnud võimalik täpsustada, oleks tulnud nende andmete kasutamisest kas loobuda või konkreetses osas viidata, et tegemist on kontrollimata andmetega.“
- *77 Saksamaa põhiseaduskohtu 19.12.2007 otsus, BVerfGE, 1 BvR 967/05. Arvutivõrgus: http://www.bundesverfassungsgericht.de/entscheidungen/rk20071219_1bvr096705.html ; 22.01.2008 pressiteade nr 5/2008. Arvutivõrgus: <http://www.bundesverfassungsgericht.de/pressemitteilungen/bvg08-005.html>.
- *78 From Google to gaggle. – The Guardian, 13.08.2007. Arvutivõrgus: <http://www.guardian.co.uk/media/2007/aug/13/mondaymediasection3>.

CV - Kristjan Ots

Hariduskäik

1994. lõpetasin Mustamäe Gümnaasiumi.

2001. omandasin Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas *baccalaureus artiumi* kraadi, lõputöö teemaks „Ajakirjandusliku väljendusvabaduse erisused. Ajakirjandusvabaduse aspekt sõnavabaduse piiramisel, arvestades Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikat“.

Huvist sotsiaalteaduste ja meediaõiguse vastu astusin 2005. aastal magistriõppesse Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskonda, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituuti.

Ametialane profiil

2002-2007 nõustasin õiguskantslerit.

2007-2009 olin tegev Justiitsministeeriumi õigusloome projektides.

2009. aasta septembrist töötan Konkurentsiameti järelevalveosakonnas.

Publikatsioonid

Olen avaldanud kaks artiklit ajakirjas „Juridica“ 2005/VIII (andmekaitse erinumber) – „Ajakirjandusvabadus ja allikakaitse“ ning 2008/II – „Üksikisiku seisund meedia suhtes ja vastulause esitamise õigus“.